

O`zbekiston Respublikasi Oliy va O`rta Maxsus Ta`lim Vazirligi

**Al- Xorazmiy nomli
Urganch Davlat Universiteti
Iqtisodiyot fakulteti
102 – turizm guruh tolibi
Bekchanov Farruxning
Iqtisodiyot nazariyasi
fanidan**

KURS ISHI

**Mavzu: O`ZBEKISTON IJTIMOIIY SIYOSATI VA ASOSIY
YO`NALISHLARI.**

Topshirdi: Bekchanov Farrux

Qabul qildi: Inomjon Matkarimov

URGANCH - 2015 yil.

O`zbekiston ijtimoiy siyosati va asosiy yo`nalishlari

Kirish

Asosiy qism

1. Ijtimoiy sohaning roli va uni rivojlantirishdagi asosiy vazifalari
2. Ijtimoiy sohaning tarmoqlarida davlat va bozorning roli
- 2.«Ijtimoiy himoya qilish» tushunchasi va uning asosiy yo`nalishlari.
- 3.O`zbekistonda kuchli ijtimoiy kafolatlarni shakllantirish vazifalari va
- 4ususiyatlari.
- 5.Ijtimoiy institutlar va xodimlarni ijtimoiy himoya qilish mexanizmi.
- 6.Ijtimoiy ta`minot turlari.

XULOSA.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Kirish

Ijtimoiy tarmoqlar majmuasi, aholiga ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan xizmatlar ko'rsatish bilan shug'ullanuvchi faoliyat turlari majmuasidan iborat, ular jumlasiga ta'lim, madaniyat, sog'liqni saqlash, pensiya ta'minoti, uy-joy kommunal xo'jaligi, jismoniy tarbiya va sport, ijtimoiy xizmat ko'rsatish va boshqalar kiradi. Ushbu xizmatlarni ishlab chiqarish va iste'mol qilish natijasida ma'naviy boy va jismoniy sog'lom kishilarni shakillantirish imkoniyatlari kengayadi.

2008 yilda Respublikamiz iqtisodiyoti tarmoqlararo band bo'lgan jami aholi 11035,4 ming kishiga to'g'ri kelsa, uning 25 foizi ijtimoiy soha tarmoqlar majmuasida bandlik xissasiga to'g'ri keladi. SHulardan asosan: ta'lim, madaniyat, sanoat, fan, ilmiy xizmat ko'rsatishga 13,9 %, sog'liqni saqlash, fizkul'tura va sport, ijtimoiy ta'minot 7,6 % va uy-joy kommunal xo'jaligi hamda aholiga mayishiy xizmat ko'rsatish noishlab chiqarish turlariga 3,3 % to'g'ri keladi.

Davlat byudjeti xarajatlari tarkibida xanuz ijtimoiy yo'nalganlik saqlab qolinmoqda, ijtimoiy soha hamda aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xarajatlarining 2008 yildagi ulushi umumiy xarajatlarning deyarli 52 foizini tashkil qilgan bo'lsa, 2010 yilda ijtimoiy soha xarajatlari salmoqli oshishi mo'ljallangan, chunonchi 2010 yilga tasdiqlangan davlat byudjetining xarajatlari katta qismi maorif, sog'liqni saqlash, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, fan, madaniyat va boshqa tarmoqlarni rivojlantirish, oylik maosh, stipendiya, nafaqalarni oshirishga yo'naltiriladi.

Kuchli ijtimoiy siyosat respublika iqtisodiyotini isloh qilishning eng muhim tamoyillaridan biridir. Ijtimoiy siyosat orqaligina shaxsning ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlari ro'yobga chiqishini ta'minlashga, oilalarning, har bir aloxida insonning faravonligini yaxshilashga doir chora-tadbirlarning keng majmuasi amalga oshiriladi.

Barqaror jamiyat uchun bozor iqtisodiyotining ijtimoiy yo'nalishi zaruriy holatdir. Bu inson manfaati, himoyasi, uning turmush darajasi, muammosidan kelib chiqib, jamiyat bozor munosabatlari kommunikatsiyalariga, ular yuzaga keltiradigan salbiy oqibatlarga befarq bo'la olmaydi.

Bozor iqtisodiyotidagi salbiy oqibatlar faqat uning “qo’li etmasligi” bilan bog’liq bo’lmay, umuman uning taraqqiyotidagi normal holatlar bilan ham bog’langan. Bozor oqibatiga oddiy xalqni iste’molchi sifatida yakkama-yakka, ro’parama-ro’para qo’yish inson taqdiriga befarq qarash bo’ladi. Shuning uchun ham bozor iqtisodiyoti oqibati natijasida paydo bo’ladigan og’ir va noinsoniy sharoitga tushib qolishning oldini olish uchun imkoni boricha yordam qo’lini cho’zish davlatning muhim vazifasidir.

O’zbekistonda aholini ijtimoiy himoyalash iqtisodiy islohotlar dasturidagi uzluksiz ustivor yo’nalishlardan biriga, ya’ni islohotlarning hamma bosqichlarida ustivor hisoblanadigan vazifalar qatoriga kiradi. O’zbekistonning o’z istiqbol va taraqqiyot yo’lining etakchi tamoyillaridan biri kuchli ijtimoiy siyosatdir.

Respublikada mustaqillik yillarida aholini ijtimoiy himoya qilishga oid bir necha qonunlar, nogironlarni qo’llash bo’yicha Oila (1998 yil), Sog’lom avlod (2000 yil) yili va hokazo Davlat dasturlari qabul qilindi va joriy qilindi. Bozor munosabatlariga o’tish va ijtimoiy-iqtisodiy tizimni isloh qilish davrida aholini, ayniqsa, nochor guruhlarni maqsadli himoya qilish tizimi barpo etildi.

O’zbekistonda ijtimoiy himoyani amalga oshirishning asosiy manbai davlat byudjeti, ijtimoiy sug’urta jamg’armasi, korxona va jamoat tashkilotlari ajratayotgan mablag’lardan tashkil topadi. Aholini ijtimoiy himoya qilishda barcha xayriya jamg’armalarining roli katta.

O’zbekistonda ko’p qirrali ijtimoiy yordam tizimi tarkib topgan. Bulardan Ulug’ Vatan urushi nogironlariga imtiyozlar, ishlayotgan Ulug’ Vatan urushi nafaqaxo’rlari, urush qatnashchilari, yoshlikdan nogiron bo’lgan bolalar, mehnat nogironlari, orden va medallar bilan taqdirlangan shaxslar, vafot etgan harbiylar oilalari, blokadani boshidan kechirganlar, fashist turmalarining tutqunlari, Chernobil atom elektrostansiyasi avariyasini tugatish qatnashchilari, yolg’iz nafaqaxo’rlar, yolg’iz onalarga imtiyoz va yordam. 2008 yilda aholi pul daromadlarining shakillanish tarkibida nafaqa, to’lov, stipendiya va boshqa ijtimoiy trantsfertlar 142,4 foizga oshdi.

Onalik va bolalikni muhofaza qilish chora-tadbirlari amalga oshirilmoqda, davlatdan yordam olishga muxtoj bo'lgan oilalarga aloxida e'tibor berildi. Kam ta'minlangan oilalarga nafaqalar to'lanmoqda. Respublikamizda 2008 yil nafaqa oluvchilar soni yoshi bo'yicha 2020, nogironlik bo'yicha 562, boquvchisini yo'qotganligi sababli 425, boshqa vabablarga ko'ra 210 ming kishini tashkil qildi.

O'zbekiston Respublika Prezidenti I.A.Karimov "Jahon moliyaviy-iqisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni birtaraf etishning yo'llari va choralari" nomli asarida "Bizning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatimizda ... xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishga qanday katta ahamiyat berilayotganini yana bir bor takrorlashning hojati yo'q"¹ deb tak'idladi.

Xizmatlar ko'rsatish va servis sohasini rivojlantirish dasturida 2007-2010 yillarga mo'lljalangan maqsadli ishlarni ta'minlash yuzosidan amalga oshirilayotgan ishlarni joylarda o'rganish bo'yicha har bir viloyat, shahar bo'yicha ishchi guruhlar tashqil qilish amalga oshirilmoqda.

Aholining nochor tabaqalari yoshi bo'yicha 2,0 mln. nafaqa oluvchi, 562 mingdan ko'p nogironlar, o'quvchi yoshlarni ijtimoiy muhofaza qilish va qo'llab quvvatlash sohasida kuchli chora tadbirlar o'tkazilishi faol ijtimoiy siyosatni amalga oshirishning g'oyat muhim yo'nalishidir.

Mamlakatimizda yolg'iz pensionerlar va nogironlarning uyiga borib ijtimoiy-maishiy xizmat ko'rsatadigan maxsus ijtimoiy yordam bo'limlari barpo etilgan.

Bola tug'ilganida ijtimoiy yordam berish tizimi ishlab chiqilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning maxsus farmoni bilan kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam joriy etilgan. Respublikamizda sog'ligi tufayli imkoniyati cheklangan bolalar uchun 67 ta maktab-internat, etim bolalar, ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalar, kam ta'minlangan oilalar farzandlari uchun 17 ta maktab-internatlari, nogiron bolalar uchun 7 ta internat uylari, 28 ta bolalar uylari, 5 ta oila turidagi bolalar uylari, va 305 ta umumiy turdagi maktab internatlar asosan Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan faoliyat ko'rsatmoqdlar (2007 y).

¹ I.A.Karimov "Jahon moliyaviy-iqisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni birtaraf etishning yo'llari va choralari". T.: "O'zbekiston" 2009 yil.

Markaziy, Sharqiy Evropa mamlakatlarining tajribasi shuni ko'rsatadiki, bolali oilalarga yordamning birdan-bir turi yordam mablag'ini naqd pul bilan to'lash bo'lib, bu esa boshqa yordam turlarining taqsimotidan foydalanib, qayta taqsimot vositasi hisoblanadi. SHuning uchun oilalarga taqsimotni belgilashda chuqur tahlil o'tkazish zarur. Ayniqsa, katta oila hajmi bilan kam ta'minlanganlik darajasi nisbatini baholashda o'rganilgan dalillarni tahlil qilishda ekvivalent shkalasidan foydalanish kerak.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish davridagi asosiy vazifalardan yana biri yangi turdagi ijtimoiy yordam tizimining tashkil etilishidir. Birinchidan, bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tish tamoyiliga asoslanib, bozor iqtisodiyotiga mos keladigan ijtimoiy yordam tizimini yaratish; ikkinchidan, ijtimoiy yordam tizimida xususiy jamg'armalarni tarkib toptirish; uchinchidan, ijtimoiy yordam tizimini rivojlantirishda davlatning rolini belgilash va hokazo.

O'zbekistonda ko'pchilik aholi qishloqda yashagani uchun bu jarayonda ijtimoiy sohani rivojlantirish borasida anchagina ish qilinmoqda. 2003-2008 yillarda qishloq joylarida uy-joylar, poliklinikalar, kasalxonalar, qishloq vrachlik maskanlari, umumiy ta'lim maktablari, xizmat ko'rsatish savdo va umumiy ob'ektlari qurib bitkazildi. Ayniqsa, 2009 yilda qishloq aholi manzilgohlarini gaz, suv bilan ta'minlash alohida o'rin tutadi. Bu "Qishloq taraqqiyoti va farovonligi" yili Davlat dasturini amalga oshirilishi asosida bir necha minglab kilometr yangi gaz tarmog'i va vodoprovod shoxobchasi ishga tushirildi.

Agar 2009 yilda qishloq joylarda qurilishga 60 mlrd. so'm xarajat qilingan bo'lsa, 210 yilda 530 mlrd. so'm xarajat qilinishi ko'zda tutilgan, shunda 256 mlrd. so'mi Davlat tomonidan beriladi.

2009 yil davomida qishloq joylarida 460 ming yangi ish o'rinlari barpo etildi, shu jumladan, 380 ming ish joylari xizmat va servis sohasida yoshlar hisobiga yaratildi. Bundan tashqari 3 mln. 750 ming qishloq aholisi tibbiy ko'rikdan o'tdi, 22 ming homilador ayollar skrining markazlarida ko'rikdan o'tdi va 400 ming kishi davolandi.

Mamlakatimizda yurtboshimiz rahnamoligida har jihatdan sog'lom kamol topgan avlodni tarbiyalash uchun zarur imkoniyatlar hamda shart-sharoitlarni yaratish, XXI asr – intellektual qadriyatlar ustuvorlik qiladigan asr ekanligini e'tiborga olgan holda Vatanimiz yigit va qizlarini har tomonlama barkamol shaxslar etib shakllantirish borasidagi keng ko'lamli chora-tadbirlar kompleksini amalga oshirish maqsadida va 2010 yilni O'zbekiston Respublikasida "Barkamol avlod yili" deb e'lon qilinishi e'tiborlidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Barkamol avlod yili Davlat dasturini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoyishi 2009 yil 9 dekabrda² e'lon qilindi va bu dasturda har tomonlama barkamol yosh avlodni shakllantirishni ta'minlash bo'yicha qabul qilingan Davlat dasturlari hamda boshqa tadbirlarga muvofiq amalga oshiriladigan chora-tadbirlarni davom ettirish bilan bir qatorda yangi ustuvor yo'nalishlar bo'yicha eng muhim vazifalarni xalq etish nazarda tutilgan.

Prezidentimiz Islom Karimov har gal Vatanga yaxshi ta'lim olgan, innovatsion iqtisodiy sharoitida muvoffaqqiyatli mehnat qilishga qodir, yuksak ma'naviyatli va jismonan baquvvat yoshlar kerakligini bot-bot ta'kidlab keladi.

Ichtiqlol yillarida jamiyatda xotin-qizlar va rolini oshirish, ularning qonuniy xuquq va manfaatlarini ta'minlash masalasi davlatimiz siyosatining bosh vazifalaridan etib belgilangan.

Mamlakatimiz siyosatining o'sishi, aholi turmush farovonligi darajasi va sifatini oshishida eng muhim, ba'bir joiz bo'lsa ustuvor ahamiyatga ega ekanligi bugun xammaga ma'lum. SHu nuqtayi nazardan respublikamizda ijtimoiy soha jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida ham o'zini to'la-to'kis oqlayotgan davlatning bosh islohoti ekanligi hamda kuchli ijtimoiy siyosat ustunligi kontseptsiyasini rivojlantirish jarayonida yanada faol ishtirok etadi. Bu yo'lda odamlarda innovatsiya turidagi iqtisodiyotni tashkil etishda tashabbuskorlikni o'z qo'liga olib, eng zamonaviy ilm-fan, texnika yutuqlariga, iqtisodiy jarayonni samarali boshqarish va innovatsion fikrlashni tarbiyalaydigan ta'lim tizimiga tayanadi. Qolaversa, inqirozga

² "Barkamol avlod yili Davlat dasturini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida", 2009 yil 9 dekabr; T.: Xalq so'zi 2009 yil 10 dekabr soni.

qarshi choralar dasturida O'zbekistonda kuchli ijtimoiy siyosatni tashkil etish juda muhim vazifalar oarsiga kiritilgan.

Ijtimoiy sohaning roli va uni rivojlantirishdagi asosiy vazifalari

Bizning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'limiz respublikaning o'ziga xos turmush shart-sharoitlari va xususiyatlarini, xalq an'analari va urf-odatlarini har tomonlama hisobga olishga asoslangan. Ayni paytda, bizning yo'l-jahon amaliyotida to'plangan, iqtisodiy jihatdan rivojlangan davlatlar orttirgan ijobiy tajribalarni ham hisobga oladi.

O'zbekiston tanlab olgan yo'l - respublika va uning xalqi manfaatlariga mos keladigan, ijtimoiy jihatdan yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirishga qaratilgan iqtisodiyotdir. Bozor munosabatlariga o'tish insonning ijodiy va mehnat salohiyatini namoyon qilishdagi, boqimandalikni bartaraf etishga, yo'qolib ketgan egallik tuyg'usini qayta tiklashga imkon beradi. Faqat bozorgina mahsulot ishlab chiqaruvchining hukmini bartaraf etib, respublikaning g'oyat katta boyliklaridan samarali foydalanishni ta'minlay oladi.

Ijtimoiy sohaga: maorif, sog'liqni saqlash, ijtimoiy ta'minot, madaniyat va san'at, uy-joy kommunal xo'jaligi, aholiga mayishiy xizmat ko'rsatish, chakana savdo va umumiy ovqatlanish, jismoniy tarbiya va sport va boshqa tarmoqlar kiradi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish birinchi navbatda hayotimizda, iqtisodiyotimizda barqarorlikka erishishga chambarchas bog'langan. SHuning uchun ham iqtisodiyotimizning moliyaviy ahvolini barqarorlashtirish iqtisodiy islohotlarimizni amalga oshirishning muhim shartidir. Iqtisodiyot barqaror ishlagandagina bozor munosabatlariga muvoffaqiyatli o'tish mumkin. Iqtisodiyotni barqarorlashtirish - bozorni shakllantirish yo'lidagi qonuniy va muqarrar bosqichdir. Biz iqtisodiyotni barqarorlashtira borib, bozor munosabatlarini normal rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni vujudga keltiramiz. Islohotlar barqarorlikning g'oyat muhim sharti bo'lmish - aholini ijtimoiy himoya qilish, xaqiqatdan ham asosiy, uzluksiz, ustuvor yo'nalish hisoblanadi. Bozor islohotlarining hamma bosqichlarida oldindan

o'tkaziladigan kuchli ijtimoiy siyosat O'zbekistonning o'z istiqlool va taraqqiyot yo'lining etakchi printsiplaridan biridir.

Bozor iqtisodiyotini barpo etish shunchaki bir maqsad emas. Barcha iqtisodiy, demokratik, siyosiy islohotlarning pirovard maqsadlari bu eng avvalo inson uchun munosib turmush va faoliyat sharoitlarini yaratishdir. SHunday qilib biz komil ishonch bilan ayta olamizki mustaqillik yillari mobaynida biz yangi jamiyat asoslarini yaratishga o'zgarishlar muqararligining negizini ta'minlashga muvaffaq bo'ldik.

Ijtimoiy sohani asosiy maqsadi bo'lib, aholi turmush farovonligini oshirish hisoblanadi.

Ijtimoiy siyosat deganda muayyan davlat hokimiyatining ushbu soha bo'yicha o'z oldiga qo'ygan vazifalarini va maqsadlarini amalga oshirish bilan bog'liq ijtimoiy himoya va ijtimoiy ta'minot siyosat turi tushuniladi. Bu siyosat bevosita aholining turmush darajasini oshirish bilan bog'liq siyosat bo'lib unga:

- daromad siyosati;
- ijtimoiy ta'minot va mehnat bozorini shakllantirish;
- aholiga ijtimoiy xizmatlarni ko'rsatish sifatini yaxshilash kabi ijtimoiy yo'naltirilgan siyosat turlari kiradi.

Ijtimoiy siyosatning ob'ekti bo'lib ijtimoiy soha hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan keyingi dastlabki kundayoq ijtimoiy masalalarni qamrab oluvchi bozor iqtisodiyotini qurishni maqsad qilib oldi.

O'zbekistonda kuchli ijtimoiy siyosat o'tkazilishi davr taqazosi edi, desak xato bo'lmaydi. Chunki:

- Sobiq ittifoqning qator respublikalaridan farqli o'laroq, O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni ijtimoiy sharoiti ogir, turmush darajasi ko'rsatkichlari past bo'lgan bir vaqtda boshlashiga to'g'ri keldi;
- Respublikada aholi jon boshiga to'g'ri keladigan real pul daromadlari, o'rtacha ish xaqi eng muhim oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilish va nooziq ovqat tovarlari hamda xizmatlar bilan ta'minlanganlik darajasi jihatdan oxirgi o'rinlarda edi;

- 1990 yilda aholi jon boshiga to'g'ri keladigan pul daromadlari, aholiga tovarlarni realizatsiya qilish va xizmatlar ko'rsatish hajmi bo'yicha respublika ko'rsatkichlari Sobiq ittifoq ko'rsatkichlarining 55-60 foizidan oshmas edi;
- Aholining katta qismi, ayniqsa qishloq axolisi jamiyatda rasman e'lon qilingan qashshoqlikda yashardi. Rasmiy statistika ma'lumotlariga ko'ra, 1989 yilda jon boshiga hisoblanganda respublikalardagi oilalarning (respublikamizdagi) 44 foizining pul daromadi rasmiy belgilangan eng kam ish xaqidan ham oz bo'lgan;

Yuqorida aytib o'tganimizdek, O'zbekistonda kuchli ijtimoiy siyosat olib borilishi lozim, lekin qanday qilib? Bu erda eng muhim va zamonaviy muammolardan biri masalaning javobini tashkil qiladi. YA'ni, eng avvalo kam ta'minlangan tabaqaga yordam berish haqida davlat samarali siyosatni ishlab chiqishi lozim va bunga bog'liq holda kam ta'minlanganlik va kambag'allik tushunchalarini ta'riflab berish shart deb o'ylaymiz.

Har bir davlatning kam ta'minlanganligini belgilashning, ya'ni hisoblab aniqlashning o'ziga xos uslubi mavjuddir. Masalan: AQSh, Angliya, Germaniya, Portugaliya kabi davlatlarda yashash minimumi 40 foizdan 60 foizgacha bo'lgan. Polsha va Vengriyada esa minimal pensiya miqdori, Bolgariyada esa minimal ish xaqi miqdori yoki summasi kam ta'minlanganlikni aniqlashda qo'llaniladigan vositalardir.

Respublikamizda ham aholi muxtojlik darajasiga qarab farqli guruhlariga ajratilgan: juda muxtojlar; muxtojlar; kam mulklilar va kam ta'minlanganlar.

Aholiga xizmat ko'rsatadigan ijtimoiy soha-bu milliy iqtisodiyotning har xil tarmoqlarining yig'indisidir. Buning asosiy funktsiyasi, aholi uchun kerak bo'lgan xizmatlarni yaratishdir. Ijtimoiy soha tarmoqlariga quydagilar kiradi: chakana savdo, maorif, tibbiyot, uy-joy komunal xo'jaligi, aholiga maishiy xizmat ko'rsatish tarmog'i, jismoniy tarbiya va sport, madaniyat va san'at, atrof muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy taminot va boshqalar.

Yuqorida ko'rsatilgan sohalar aholining qandaydir extiyojlarini qondirish bilan bog'liq bo'lgan tarmoqlardir. Xizmatlarning hammasini ikkita yirik guruhga bo'lish mumkin:

- 1) Moddiy xizmatlar;
- 2) Ijtimoiy va manaviy xizmatlar.

Moddiy xizmatlar ishlab chiqarish tarmoqlarida yaratilgan mahsulotlarni iste'molchilarga etkazib berish bilan, ularni saqlash bilan bog'liq bo'lgan xizmatlar. Masalan, savdo xizmatlari, aholiga maishiy xizmat ko'rsatishning ayrim turlari.

Ijtimoiy va ma'naviy xizmatlarga sog'liqni saqlash, ta'lim, fan, madaniyat muassasalarining xizmatlari, jismoniy tarbiya va sport, adabiyot, teatr, kino, muzeylar va boshqa tarmoqlarning xizmatlari va boshqalar kiradi.

Etkazib berish usuli bo'yicha xizmatlar ikki guruhga bo'linadi:

- 1) Pulli xizmatlar;
- 2) Bepul xizmatlar.

Pulli xizmatlarga uy-joy komunal xo'jalik xizmatlari, aholiga maishiy xizmatlar ko'rsatish tarmoqlari, savdo xizmatlar va hokazolar kiradi. O'zbekiston tabiiy va xomashe resurslariga boy. Bularning hammasi-er, suv, o'rmon va er osti boyliklari-respublikaning ajralmas mulki bo'lishi kerak.

So'nggi yillarda respublikada kichik biznes, tadbirkorlikni qo'llab-kuvatlash va rag'batlantirish borasida xukumat tomonidan amalga oshirilayotgan izchil tadbirlar, xizmat sohasidagi aloxida olingan tarmoqlarini rivojlantirish bo'yicha qabul qilinayotgan qator dasturiy yo'nalishlar xizmat ko'rsatish va servis sohasini, shuningdek maishiy xizmat ko'rsatish sohasining Yuqori sur'atlar bilan rivojlanishiga olib kelmokda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 17 maydagi «Xizmat ko'rsatish va servis sohasini 2006-2010 yillarda rivojlantirish xakida»gi PK-325-sonli, 2007 yil 21 maydagi «O'zbekiston Respublikasida 2010 yilga qadar xizmat ko'rsatish va servis sohasini rivojlantirishni jadallashtirish bo'yicha kushimcha chora-tadbirlar xakida»gi PK-640-sonli karorlari bunga yaqqol misol bula oladi. Xususan, respublikamizda 2010 yilga qadar xizmatlar va servis sohasini rivojlantirishni jadallashtirishga oid kushimcha chora-tadbirlar xakidagi qarorda quyidagi asosiy yo'nalishlar belgilab berilgan:

- xizmatlar ko'rsatish sohasida tadbirkorlikning faoliyatini yanada kuchaytirish uchun qulay shart-sharoit yaratish;
- 2010 yilgacha xizmatlar hajmining yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 49 foizga etkazish;
- qishlok joylarda istikomat qilayotgan aholiga ko'rsatilayotgan xizmatlar turlarini ko'paytirib borish;
- an'anaviy xizmat turlari bilan birgalikda yangi istikbolli - Yuridik, konsalting, bank, moliya, sug'urta, lizing va baholash xizmat turlarini jadal rivojlantirish;
- mamlakatimiz korxonalarining halkaro bozordagi xizmatlari darajasini va sifatini oshirish hamda shu asosda xizmatlar eksportini ko'paytirish;
- xizmatlar va servis sohasida ishlaydigan kadrlarni tayyorlash va ular malakasini oshirishni har tomonlama qo'llab-quvvatlash.

Qarorlarda belgilangan vazifalarning amalga oshirilishi natijasida 2008 yilda aholiga ko'rsatilgan umumiy xizmatlar hajmi 121,3 foizga usib, 20082,7 mlrd. so'mni tashkil etdi.

Xizmatlarning zamonaviy, ilg'or turlari - telekommunikatsiya xizmatlari, uyali telefon alokasi, moliya-bank xizmatlari, lizing tartibidagi kreditlar ajratish, sug'urta, sayyoxlik-ekskursiya va boshqa zamonaviy xizmat turlari jadal sur'atda rivojlanmokda. 2008 yilda

xizmat ko'rsatish sohasida 215 mingdan ko'p yangi ish o'rinlari, 2103 ta savdo va 5138 ta maishiy xizmat ko'rsatish shaxobchalari tashkil etildi.

Respublikada 2009 yil yakuni bo'yicha aholi jon boshiga 738,5 ming so'mlik xizmatlar ko'rsatilgan, shu jumladan transport xizmatlari -243,8 ming sum, savdo va umumiy ovqatlanish xizmati - 128,8 ming sum, kommunal xizmatlar 113,4 ming so'mni tashkil etdi. Maishiy xizmat ko'rsatish jami hajmi 2008 yilga nisbatan 132,8% ga usdi.

Aholiga ko'rsatilayotgan maishiy xizmatlar tarkibida zamonaviy xizmat turlari ustuvor ravishda rivojlanmokda. Maishiy xizmatlarning umumiy hajmida engil

avtomobillarni ta'mirlash va texnikaviy sozligini aniqlash xizmati ulushi 14,1% ni, murakkab turdagi texnikaviy jixozlarni ta'mirlash 10,6% ni, yakka tartibdagi uy-joylarni qurish, ularni va ko'p qavatli turar joylarni ta'mirlash xizmatlari 12% ni, aholi Yuklarini tashish transport xizmati 12,4% ni, sartaroshxona xizmatlari 5,6% ni tashkil etadi.

Shu bilan birga, ayni paytda mazkur tarmoqni rivojlantirishda mavjud imkoniyatlaridan hali to'lik foydalanilmayotganligini ta'kidlash lozim.

Shu sababli inqirozga qarshi choralar dasturida ushbu tarmoqlarini yanada rivojlantirish vazifasida alohida to'xtalib o'tdilar: «Ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish, aholini toza ichimlik suvi, elektr energiya bilan ta'minlash, ijtimoiy soha ob'ektlarini barpo etish, pirovard natijada aholining turmush darajasini oshirishga xizmat qiladi».³

Hududlar yonma-yon bir xil sharoitda joylashganliklariga qaramay, ularda ko'rsatilayotgan xizmatlar bir-birlaridan katta farq qiladilar. Agar Toshkent shahrida har bir kishiga 2762,3 ming so'mlik, Navoiy viloyatida 963,1 ming so'mlik, Toshkent viloyatida 848,8 ming so'mlik xizmatlar ko'rsatilgan bo'lsa, bu ko'rsatkich Qoraqalpog'iston Respublikasida - 204,5 ming so'mni, Surxondaryo viloyatida - 290,1 ming so'mni, Jizzax viloyatida 312,2 ming so'mni tashkil etdi. Qishloq aholisiga xizmat ko'rsatish tizimi ham hozirgi vaqtda o'sib borayotgan talablarga javob bermayapti.

2008 yilda jami xizmatlar hajmining 26,8 foizi qishlok aholisiga to'g'ri keldi bu har bir qishlok aholisiga ko'rsatilgan xizmatlar hajmi shaharliklarga nisbatan 5,1 marotaba kam buldi.[15]

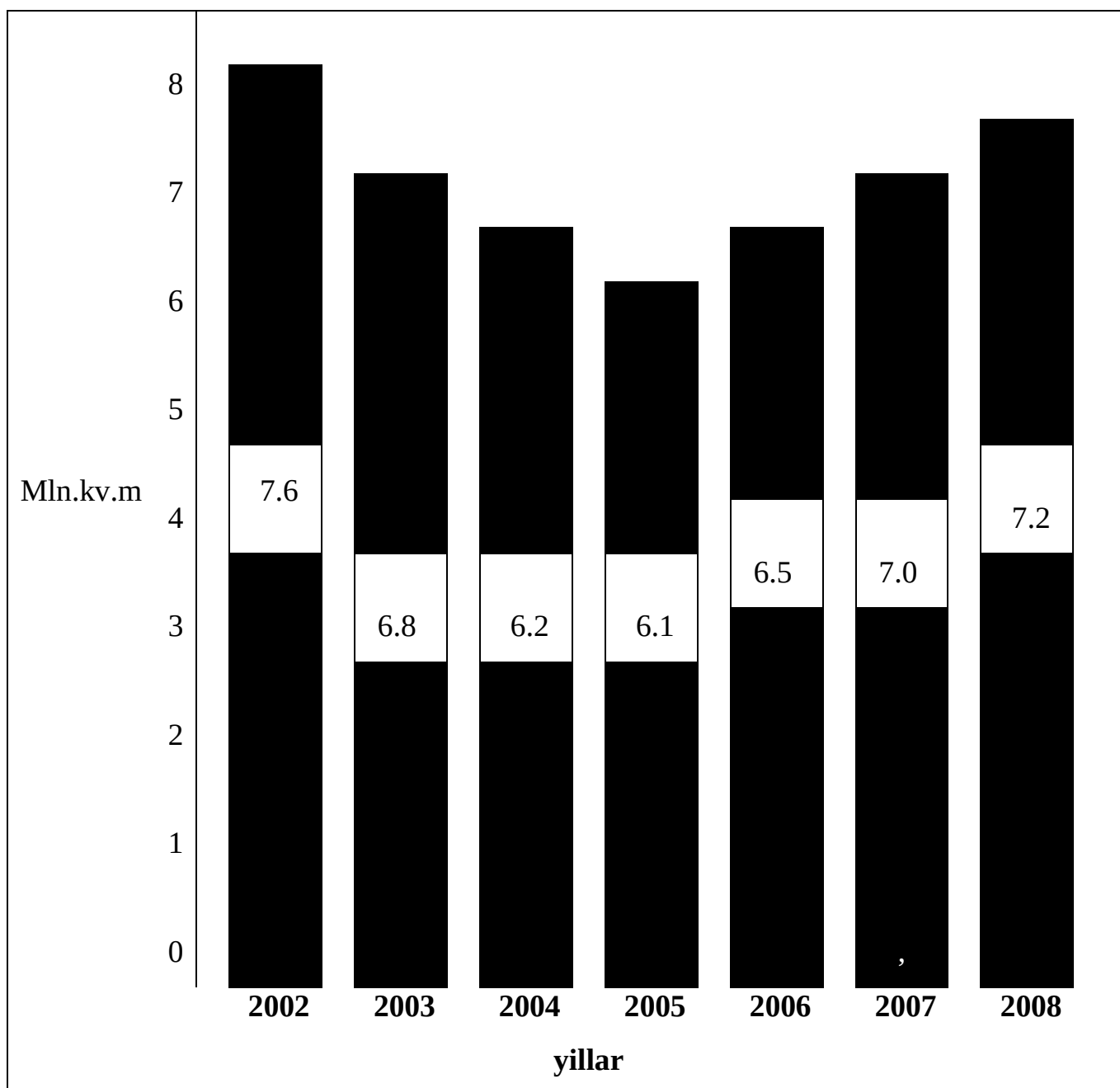
Aholi turmush darajasini oshirish va farovonligini Yuksaltirishda ijtimoiy infratuzilma xizmatlarining roli beqiyosdir. SHunga ko'ra, mamlakatimizda ushbu sohani rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmokda. Keyingi yillarda respublikamizda ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish borasida ahamiyatli Yutuq va muvaffakiyatlarga erishilmokda.

³ I.A.Karimov "Jahon moliyaviy-iqisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni birtaraf etishning yo'llari va choralari". T.: "O'zbekiston" 2009 yil.

Aholini uy-joy bilan ta'minlash borasida 2008 yilda 6964,5 ming kv.m hajmdagi uy-joy foydalanishga topshirilgan bo'lsa, 2009 yilda bu ko'rsatkich 7239,8 ming kv.m ga etdi.

1.1-chizma

Foydalanishga topshirilgan uy-joy umumiy maydoni, mln. kv.m

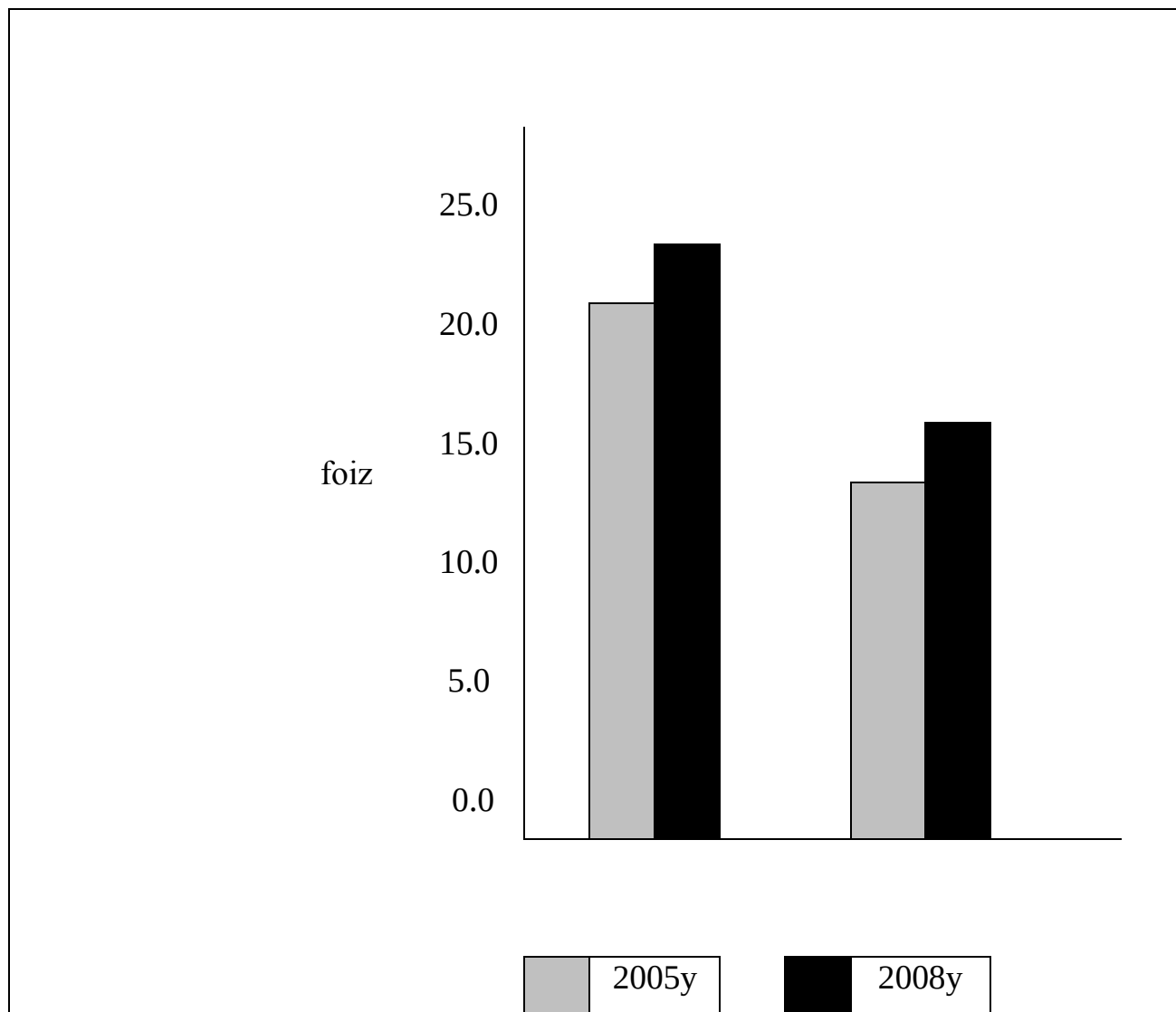
Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.

Aholi turmush farovonligini oshirishning muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida uy-joylarni qurish va foydalanishga topshirish ishlarining jadallashuvi natijasida

yillar davomida umumiy uy-joy fondi hajmi oshib bormokda. 2002 yilda uy-joy fondi 360,9 mln. kv.m dan iborat bo'lsa, 2006 yilga kelib bu ko'rsatkich 386.9 mln. kv.m ga, o'rtacha har bir yashovchiga hisoblaganda esa 14,3 kv.m dan 14,6 kv.m ga qadar oshgan.

Ayni paytda, shuni ham e'tiborda tutish lozimki, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning Yuksalishi bilan uy-joy fondi bilan ta'minlanganlikning o'zn aholi farovonligi darajasi to'g'risida starli tasavvur bera olmaydi. Bu o'rinda uy-joy fondini obodonlashtirish darajasi. ya'ni, uy-joy fondining umumiy hajmida vodoprovod, kanalizatsiya, markaziy isitish vositalari. vanna, tabiiy gaz, issik suv ta'minoti kabilar bilan jihozlangan uy – joy maydoni ulushi ahamiyatli rol o'ynaydi.

2005 – 2008 yillar mobaynida maktabgacha ta’lim muassasalarida 5-6 yoshdagi bolalarni qamrab olish ko’rsatkichlari, foiz

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.

Ijtimoiy infratuzilma ob'ektlari to'g'risida so'z borganda aholining salomatligini bevosita tiklovchi va ta'minlovchi muassasalar – kasalxonalar, sanatoriya va dam olish muassasalari, pansionatlar, sanatoriya-profilaktoriyalar, dam olish uylari va boshqalarni rivojlantirish muhimligini e'tirof etish lozim.

Bundan tashqari yangi xizmat turlari, jumladan, tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay muxit yaratishda zarur bo'lgan moliyaviy, lizing, konsalting, Yuridik va boshqa xizmatlar etarli darajada rivojlanmayapti. Turistik xizmat ko'rsatish sohasida

beqiyos imkoniyatlar mavjud bo'lishiga qaramay ushbu soha uta sekin rivojlanmokda. Bunga hududlar bo'yicha turistik xizmatlarni ko'rsatuvchi tizimning yaratilmaganligi, ichki turizm reklamalari rivojlanmaganligi, respublika ichidagi turistik yo'nalishlar (marshrutlar) aholiga ma'lum emasligi to'sqinlik qilmokda.

Prezident qarorida berilgan katta imtiyozlar, jumladan Bolalar sport inshootlarida ko'rsatiladigan pullik sport xizmatlari daromadidan olinadigan soliq va yakka tartibdagi soliq tulovlaridan 3 yilgacha ozod qilinganligiga qaramay, qishloklarda ushbu xizmat turi umuman rivojlanmayapti. Xisobot yilida Respublikada 203 ta yangi kurilgan va ta'mirlangan Bolalar sport komplekslarining 75% qishlok joylarda foydalanishga topshirilganligiga qaramay, ularda ko'rsatilgan xizmatlar hajmi qiskarib bormokda. Shu sababli hukumatimiz tomonidan xizmat ko'rsatish va servis sohasini rivojlantirishni to'g'risida qabul qilingan qarorda xizmatlar hajmining o'sish darajasini Yuqori ko'rsatkichlarda belgilab berildi. 2009 yilning o'zida 1389 ta yangi maishiy xizmat ko'rsatish korxonalari tashkil etilishi mo'ljallangan. Ushbu shaxobchalarning asosiy qismi qishlok joylarda tashkil etiladi. Tashkil etilishi mo'ljallangan shaxobchalarda har yili 200 mingdan ortik yangi ish joylari tashkil etilishi ko'zda tutilgan.

Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish bo'yicha hududiy dasturlarni tubdan qayta ko'rib chiqish va qishlok joylarda ularni aholi, ayniqsa, yoshlar bandligining, qishlokda hayot darajasini oshirishning muhim omili sifatida jadal rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar ko'rish zarur.

Bu boradagi eng asosiy vazifa vaziyatga tadbirkor nuqtai nazaridan qarash, ya'ni unga o'z ishini rivojlantirish uchun nima to'sqinlik qilayotgani va davlat tomonidan qanday yordam kerakliginn aniqlash lozim.

Xususiyl sektorga qishlok joylarda ko'rsatilayotgan xizmatlar turlarini kengaytirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga ham aloxida ahamiyat berish darkor.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida O'zbekistonda ijtimoiy sohani rivojlantirish tahlili

Aholining turmush darajasini belgilash uchun birinchi navbatda aholining jon boshiga to'g'ri keladigan pul daromadlarini aniqlab chiqimishimiz kerak. Statistika ma'lumotlari bo'yicha aholining xaqiqiy daromadlari o'sdi, tadbirkorlik, shaxsiy yordamchi xo'jalik va xususiy mulkdan keladigan daromadlar ulushi o'sishi davom etmoqda. YaIM o'sishining tarmoqlararo tarkibining tahlili shuni ko'rsatadiki, 2009 yilda YaIM-ning o'sishida eng yirik ulush qishloq xo'jaligi, sanoat va xizmatlar sohalariga to'g'ri keldi. Shu bilan birga, sanoat va xizmatlar sohasining ulushi o'sish tendentsiyasiga ega bo'lsa, qishloq xo'jaligi ulushi kamayish tendentsiyalariga ega.

1-jadval

Iqtisodiyot rivojlanishinng asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2009
YaIM	103,8	104,2	104,0	104,2	107,4	107,0	107,5	108,1
Aholi jon boshiga YaIM	102,4	102,9	102,7	103,0	106,2	105,7	106,2	106,3
Aholi (yil oxirida)	101,3	101,2	101,2	101,1	101,2	101,1	101,3	101,5
Sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish	105,9	107,6	108,3	106,0	106,4	107,2	110,8	112,1
Qishloqxo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish	103,1	104,2	106,0	107,3	108,9	105,4	106,1	106,1
Tovar va xizmatlar zksporti	100,9	97,1	94,3	124,5	130,3	111,5	118,1	140,7
Asosiy kapitalga investitsiyalar	101,0	104	103,6	104,8	107,3	105,7	109,3	125,8
Davlat byudjetining ijro etitlish darajasi (%da)	-1,0	-1,0	-0,8	-0,4	-0,4	0,1	0,5	1.1
Inflyatsiya darajasi (o'tgan yilning de-kabriga nisbatan)	28,2	26,6	21,6	3,8	3,7	7,8	6,8	6,8
Ishsizlikdarajasi (dazr so'ngida, %)	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3	0,2	0,2

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.

YaIM o'sishining tarmoqlararo tarkibining tahlili shuni ko'rsatadiki, 2009 yilda YaIM-ning o'sishida eng yirik ulush qishloq xo'jaligi, sanoat va xizmatlar sohaslariga to'g'ri kel-di. Shu bilan birga, sanoat va xizmatlar sohasining ulushi o'sish tendentsiyasiga ega bo'lsa, qishloq xo'jaligi ulushi kamayish tendentsiyalariga ega.

1.2-jadval

O'zbekiston Respublikasi aholi soni dinamikasi

Yil	Jami aholi		Shahar		Qishloq	
	Soni, yil boshiga, ming kishi	O'sish, yil davomida	Soni, yil boshiga, ming kishi	O'sish, yil davomida	Soni, yil boshiga, ming kishi.	O'sish, yil davomida
2000	24487,1	1,5	9165,5	0,9	15322,2	1,8
2001	24813,3	1,3	9225,3	0,7	15587,8	1,7
2002	25115,8	1,2	9286,9	0,7	15828,9	1,5
2003	25427,9	1,2	9340,7	0,6	16087,2	1,5
2004	25707,4	1,1	9381,3	0,4	16328,1	1,5
2005	26021,3	1,2	9441,9	0,6	16579,4	1,6
2006	26312,7	1,1	9495,1	0,9	16817,6	1,4
2009	27767,80	1,3	9584,6	0,9	17079,2	1,6

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.

Respublika aholisining o'sishidagi asosiy omil tug'ilish hisoblanadi. 2009 yilda tug'ilganlarning soni 9,5%ga oshdi {2009 yilda-yangi tug'ilganlarning soni 608,9 mingta, 2008 yilda 555,9 mingta). Yangi tug'ilganlarning uchdan ikki qismidan ko'prog'i (69%) qishloq joylariga to'g'ri keladi, shaharlarda tug'ilganlarning soni 31% darajasida saqlanib qoldi.

2009 yilda vafot etganlarning soni 137,4 ming kishini tashkil etdi. SHu bilan birga shaharlarda vafot etganlarning soni 2630 kishiga kamaydi, qishloq joylarda 438

kishiga ko'paydi. Tug'ilganlar va vafot etganlarning nisbati respublika aholisi sonining barqaror tabiiy o'sishini ta'minladi - 471,5 ming kishi (2006 yilda 416,3 ming kishi).

Aholining tarkibida 1 yanvar 2008 yilda ayollar va erkaklarning soni bir xilda bo'ldi. Mehnatga yaroqli yoshdan kichik bo'lgan aholi (16 yoshgacha) sonining Yuqori ulushi saqlanib rtmoqda - umumiy aholi soniga nisbatan 33,3% va mehnatga yaroqli yoshdagilar esa (16-55 (60) yoshdagilar) - 16,1 mln. kishi yoki 59,5%/Meyohnatga yaroqli yoshdan katta bo'lganlarning ulu-shi 7,2%ni yoki 1,9 mln. kishini tashkil etadi.

Xizmat va servis bozori rivojlanishining dinamikasi 2009 yilda aholi daromadining o'sishi, shuningdek, Xizmat va servis sohalarini rivojlantirish dasturini amalga oshirish hisobiga shakllandi. Natijada bozor xizmatlari hajmi 2009 yilda 126,5 %ga ortdi. Xizmatning umumiy hajmlari o'sishining Yuqori sur'atlari barcha hududlar tomonidan ta'min-landi.

2009 yilda dastur bajarilishining natijalari:

- YaIM xizmat va servis ulushining 42,5 %gacha ortishi;
- zamonaviy axborot va axborotlashtirish, transport, moliya xizmatlari, pulli tibbiy xizmat ko'rsatish va ta'lim xizmati, madaniy, sport. bolalar sog'lomlashtirish muas-sasalari xizmati. qishloq xo'jaligida tadbirkorlik faoliyati bo'yicha xizmatga bo'lgan talabni oshirish. Simsiz telefon aloqasi, uyali aloqa abonentlari, taksofon aloqa, Internet tarmog'i tizimiga jamoa bo'lib foydalanish punktlari, zfiro-kabel televi-deniyesi borasida Yuqori o'sish qo'lga kiritildi;
- taqdim qilinayotgan xizmatlar sifati yaxshilandi;
- tarmoqning investitsionn ko'lami oshdi;
- iste'molga doir xizmat ko'rsatish bo'yicha infrastrukturani rivojlantirish. 6,4 mingdan ortiqroq maishiy xizmat ko'rsatuvchi mayda korxonalar, shu jumladan, 1130 ta kiyim-bosh tikish va ta'giir qilish bo'yicha ustaxona, 1521 ta sartaroshxona, 768 fotosalon, 238 ta hammom va 1430 ta boshqa maishiy xizmat ko'rsatuvchi korxonalar yaratildi. 2009 yilda savdo tizimida 2455 ta do'kon, 534 ta umumiy ovqatlanish korxonasi, 28 ta sav-do kompleksi yaratildi. Ularning yarmidan ko'pi

qishloq joylarida yaratildi. Qo'shimcha tarzda 206 mingdan ortiq ishchi o'rni tashkil qilindi;

2008-2010 yilda ijtimoiy-iktisodiy o'sishning hududiy dasturlarini tayyorlashda quyidagilar rejalashtirilmoqda:

1. Viloyat rayonlari hamda shaharlarda xizmat ko'rsatish sohasi ob'ektlarini tashkil qilish bo'yicha ishlarni davom ettirish. Buning uchun tadbirkorlarga noyashash joylari va moslashtirilgan xonalarni, er maydonlarni, tijorat banklarining kredit resurslarini taqdim qilish uchun ularni qidirish ishlarni kuchaytirish zarur.

2. Birja savdolari yordamida kichik partiyalar bilan xomashyo va materiallarni sotish orqali xomashyoga yo'l ta'minlash, shuningdek, hududdiy viloyat ulgurji bazalariga tadbir-korlik va xizmat ko'rsatish sohasida moddiy-texnik ahvolini yaxshilash uchun imkoniyatlar yaratish.

3. Kommunal xizmatlar sohasida, 2009 yilda erishilmagan maqsadli o'sish parametrlari bo'yicha, issiqlik uzatish tizimi, aholini ichimlik suvi bilan ta'minlovchi vodoprovod kommunikatsiyalari ta'mirlanishi va modernizatsiya qilinishi kerak, isitish va suv ta'mino-tida lokal manbalarga o'tish kerak. Buning uchun hamma joylarda turar joy pod'ezdilarini va injener kommunikatsiyalarini remont qilish bo'yicha tadbirkorlik tarkiblarini yaratish zarur.

4. Transport kommunikatsiyalarini kengaytirish uchun faoliyat ko'rsatayotgan marshrut lini-yalarini inventarizatsiya qilish, samaraliligi va optimalligini baholash, uzoq punktlar va qishloqlarga yo'lovchi va Yuklarni tashish uchun qo'shimcha marshrut liniyalarini tashkil qilish. Yo'l bo'ylab transport magistrallarida gazozapravka stantsiyalarini yaratish hisobiga servis xizmati ko'rsatishni yaxshilash. Transport-ekspeditorlik xizmat turlarini kengaytirish zarur, transport magistrallari kesishma tizimlarini rivojlantirish kerak (Angren, Navoiy sh.). Bu ishlar xalqaro logistika markazlarini tashkil qilish vositasida amalga oshadi. YUk tashishni optimallashtirish uchun yirik hududiy skladxonalar va tovar terminallari jalb etiladi.

5. Ichki bozorni tovar bilan to'lishini ta'min etuvchi ulgurji savdo korxonalari tizimini kengaytirish. Tovar va mahsulotlarni joylashtirishni optimallashtirish tizimini yaratish hamda rivojlantirish, respublika hududi bo'ylab Yuk va tovarni

optimal konteyner tarzda harakatlanishini shakllantirish. Shu munosabat bilan, mahalliy transport-logistika kompaniyalarini yaratish va qo'llab-quvvatlash choralari ishlab chiqish zarur.

6. Lizing operatsiyalari hisobiga fermer xo'jaliklariga yangi qishloq xo'jaligi texnikasi-ni etkazib berishni kengaytirish.

7. Hududlarning tabiiy imkoniyatini imkon qadar qo'llagan holda fuqarolarning turistik, zskursiya hamda sanatoriya-kurort xizmatlarini ko'rsatib, dam olishini yaxshilash.

Davlat byudjetidan moliyalashtiriladigan tarmoqlar (sog'liqni saqlash, ta'lim, fan va madaniyat)da ish haqi o'rta hisobda 124,2 ming so'mni tashkil qilib, butun respublika bo'yicha pastligicha qolmoqsa.

Bor daromadlar hamda ish haqi orasidagi o'zaro aloqadorlikning tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, bu ko'rsatkichlarning o'zaro juda ham bog'liqligidan dalolat bermoqda (1.3-jadval). Ijobiy korrelyatsiya daromad va ish haqining mutanosib o'sishidan dalo-lat bermoqda. Buni aholi daromadlari ish haqining uchdan birini tashkil qilishi bilan asoslanadi. Shuningdek, nafaqa hamda ish haqi o'rtasida korrelyatsiyaning Yuqori darajasi kuzatiladi. Bu minimal ish haqining daromadning bu turini shakllantirishga ta'siri bilan asoslanadi. Respublika hududlarining variatsiyasi past ko'rsatkichlari joylar-da ish haqini taqsimlashda hududiy tengsizlikning oshishidan dalolat beryapti. Qishloq xo'jaligi ulushi Yuqori bo'lgan hududlarga past darajadagi ish haqi tegishli. Masalan, Andijon, Jizzax, Namangan, Samarqand va Surxondaryo viloyatlari. Ish haqi darajasi, odatdagidek, Toshkent, Navoiy hamda Toshkent viloyatlarida baland bo'lib, bu erlarda asosan sanoat ishlab chiqarishi jamlangan.

1.3-jadval

Davlat byudjeti harajatlari (YaIM ga nisbatan % da)

Ko'rsatkichlar	2002	2003	2004	2005	2006	2009
Harajatlari – jami	26,1	24,6	22,9	22,5	20,2	20,7
Ijtimoiy soha	9,8	9,3	9,1	9,5	9,0	9,0

Ijtimoiy himoya	2,0	2,1	1,8	1,8	1,7	1,7
Iqtisodiyotga harajatlar	2,3	3,0	3,1	3,0	2,6	2,3
Markazlashtirilgan investitsiyalarni moliyalashtirish harajatlari	4,7	3,3	2,7	2,4	1,9	1,7
Davlat hoqimiyati organlari, boshqaruv va sud organlariga harajatlar	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,6
Boshqa harajatlar	6,5	6,4	5,6	5,0	4,5	5,4

Manba: O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi ma'lumotlari.

Davlat byudjeti harajatlari tarkibida markazlashtirilgan investitsiyalar ulushining kamayishi dinamikasi saqlanib qolindi. Shu bilan birga ta'kidlash kerakki, 2009 yil Investitsiya dasturida ko'zda tutilgan bir qator ob'ektlar (professional kollejlari, akademik litseylar, qishloq davolash punktlari, qishloq aholi uy - joylarini suv bilan ta'minlash va hokazo) ishga tushirildi. Bu tendentsiyaga, shuningdek, harajatlar umumiy miqdorida, byudjet sohasi ishchilari sonining oshishi hisobiga (1,5 marotaba) mehnat haqi ulushi qismini oshishiga sabab bo'ldi.

Albatta, har qanday davlat uchun iqtisodiy o'cish, uning kelgusi ijtimoiy, iqtisodiy barqarorligini ifodalaydi. Hukumat tomonidan o'tkazilgan chora – tadbirlar natijasida iqtisodiy rivojlanishda ijobiy tendentsiyalar mustahkamlandi. Yil davomida YaIMning barqaror o'cish sur'atlari ta'minlandi va ular 9%li chegaradan ham o'tib, 2008 yilga nisbatan 9,5% ni tashkil etdi (2008 yilda 7,5%).

YaIMning o'sish sur'atlari bo'yicha O'zbekiston (109,5%) MDH davlatlari ichida Ozorbayjon (125%), Armaniston (113,7%), Gruziya (112,7%) dan so'ng to'rtinchi o'rinni egalladi va Rossiya (108,1%), Qozog'iston (108,2%) va Ukrainadan (107,3%) ilgarilab ketdi. Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish sur'atlari bo'yicha, O'zbekiston (112, 2%) Ozarbayjon (124%) dan keyin ikkinchi o'rinni egalladi. YaIM ning o'sish sur'atlari aholi o'cish sur'atlariga nisbatan Yuqori bo'ldi. 2008 yilda aholi sonining 1%lik o'cishiga YaIMning 6,1% lik o'sishi to'g'ri kelgan bo'lsa, 2009 yilda

6,8%ni tashkil etdi. YaIM ning aholi jon boshiga o'sishi 2008 yilga nisbatan 2009 yilda 8%ni tashkil etdi.

YaIM o'sishining tarmoqlararo tarkibining tahlili shuni ko'rsatadiki, 2009 yilda YaIM ning o'sishida eng yirik ulush qishloq xo'jaligi, sanoat va xizmatlar sohaslariga to'g'ri keladi. SHu bilan birga, sanoat xizmatlar sohasining ulushi o'cish tendentsiyasiga ega bo'lsa, qishloq xo'jaligi ulushi kamayish tendentsiyalariga ega.

Daromad va xarajatlar tarkibi. Tahlil qilinayotgan davr iobaynida aholining daromadlari tarkibida o'zgarishlar ro'y berdi (1.3-jadval va 1.3-chizma). Aholining tadbirkorlik daromadi o'sishi bandlikning tarmoq hamda maqsadli dasturining amalga oshirilishi, shu jumladan xizmat ko'rsatish va sereisning rivojlanishi tufayli Yuzaga keldi.

1.3-chizma

Aholining pul daromadlari tarkibi, aholi pul daromadi va xarajatlari asosida (%)

Manba: O'zbekiston Respublikasi Daalat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.

2009 yil yakunlariga ko'ra hududlararo aholi daromadlari orasida 1:5,6dan 1:5,8ga tafovut koeffitsientining ko'tarilishi kuzatildi. Industrial hududlarning daromadlari, Navoiy viloyati hamda Toshkent sh., aholi jon boshiga respublika bo'yicha o'rtacha pul daromadlari shakllanishi ko'rsatkichiga katta ta'sir ko'rsatadi Andijon, Samarqand, Farg'ona hamda Tosh-kent viloyatlarida pul daromadlari ulushi respublika umumiy pul daromadlarining 32,4% ni tashkil qildi. Aholi jon boshiga past daromadlar ikki hududda kuzatildi Qoraqalpog'iston Respublikasi (30,5 ming so'm) hamda Jizzax viloyati (31,4 ming so'm). Aholining pul daromadi ulushi respublika yalpi ichki mahsulotida 59,7%ni tashkil qildi (2008 yilda 62,4% ga nisbatan).

Aholi pul xarajatlari tarkibida iste'mol xarajatlari ulushi ortdi - 73,5%. Bu, avvalo, xizmat to'lovlari ortishi bilan bog'liq (39,1%). Jamg'armalar ulushi, ya'ni pul qo'yish, shu jumladan, valYuta xaridi, 18,0%ni, o'sish sur'atlari - 35,7%ni tashkil qildi. 2009 yilda aholi jon boshiga respublika bo'yicha o'rtacha xarajat va pul jamg'armalari 30,7%ga ortdi hamda 51,4 ming so'mni tashkil qildi (1.3-jadval va 1.3-chizma).;

Umuman olganda xar qanday sistemada har qanday davlat o'zining oldiga bir narsani maqsad qilib oladi, u ham bo'lsa «YAshash saviyasi»dir. Agarda bu tushunchani adolatli bir shaklda baholaydigan bo'lsak, u holda kambag'al odamlar bo'lmasligi kerak, hamma odamlar har tomonlama ta'minlangan va teng huquqlilik shartlarida yashashi kerak.

O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy himoya tizimi quyidagi masalalarni echish bilan bogliqdir: sanoatda rivojlantirishni barqarorlashtirish va Yuksaltirish; turli manbalardan pul mablaglarini (kichik biznesni rivojlantirish uchun) jalb etish (sanoat sektoriga); daromadlar va turmush saviyasidagi farqliklarni kamaytirish; kambag'allikka qarshi kurash. Bu borada yana bir xususiyat borki bu bozor infratuzilmasini shakllantirish, bank, moliya va sug'urta tizimlarini qayta shakllantirish (tashkil etish), bilimdon va zamonaviy fikrlaydigan mutaxassislarni tarbiyalash bo'yicha hali juda ko'p ishlar qilinishi kerak. Respublikada huquqiy baza barpo qilingan, lekin unga amal qilish juda sust bormoqda. SHaxsiy tashabbusda

tadbirkorlikni rivojlantirish uchun ham to'siqlar ko'p. O'rta va xususiy tadbirkorlik ham yanada jiddiyoq qo'llab-quvatlashga muxtojdir.

Ko'pgina rahbar xodimlar hamda o'rta bo'gin xodimlar ongida mustahkam o'rnashib qolgan ma'muriy buyruqbozlik tizimining qoldiqlari xamon mustahkam. Afsuski bu xodimlarning ko'pchiligi Yuz berayotgan o'zgarishlarni g'oyat zaif idrok etmoqdalar. Ular bu o'zgarishlarning mohiyatini to'laligicha anglab etishmayaptilar va shu sababli islohotlar yo'lida to'siq bo'lmoqdalar.

«Bor sa'y-xarakatimiz, amaliy ishlarimiz bilan odamlarni ishontirishimiz kerakki, islohotlar davrida faqat ularning o'zlari faol ishtirok etgan taqdirdagina belgilangan maqsadlarga etish uchun jamiyatning har bir a'zosi jonini jabborga berib ter to'kkan taqdirdagina, islohotlarni olg'a siljitish, chuqurlashtirish mumkin»-deydi Prezidentimiz I. A. Karimov.

Respublikamizda islohotlarning dastlabki bosqichidan mulkni davlat tasarrufidan chiqarish chog'ida aholiga ijtimoiy kafolotlar yaratib qo'yildi. Fuqarolarning mulkdan ulush olishida tenglik tamoyillariga, shuningdek xususiylashtirilayotgan korxona mehnat jamoasi a'zolarining ijtimoiy himoya qilinishiga qat'iy rioya etildi.

Imtiyozlarning bugun bir tizimli ishlab ularga yordam berish xususiylashtirgandan keyin ularga yordam berish maqsadida soliq sohasida ham imtiyozlarning ayrim turlari belgilandi. Boshqacha qilib aytganda, ijtimoiy kafolotlar tizimi xususiylashtirish jarayonini amalga oshirish uchun ham imkoni boricha ko'proq qulay sharoit yaratish lozim.

Ijtimoiy sohani rivojlantirishga, aholining ijtimoiy himoyalashni choralari ta'minlashga davlat bYudjetidan har yili barcha bYudjet mablag'larining qariyb yarmisi ajratilmoqda.

Shu hisobdan onalik va bolalikni muxofaza qilish chora-tadbirlari amalga oshirilmoqda, davlatdan yordam olishga muxtoj bo'lgan oilalarga alohida e'tibor berildi. Kam ta'minlangan oilalarga nafaqalar to'lanmoqda.

Toshkentda nogironlarning sog'lig'ini tiklash Respublika markazi tashkil etildi. Nukusda ham shunday markaz mavjud. Uy-joyni saqlashda yordam berilmoqda va

uning chiqimlari qoplanmoqda. Masalan: 2004 yilda aholining pul daromadlari o'rtacha 144,2 ming so'm bo'lgan bo'lsa, ularning iste'mol xarajatlari 122,9 ming so'mni tashkil etdi, ya'ni axoli jon boshiga pul daromadlari iste'mol xarajatlaridan ko'pligini ko'rsatadi.

Narx-navoga erk berilishi va inflyatsiya darajasi munosabati bilan ijtimoiy muxofaza chora-tartiblari tizimlarida daromadlarni muntazam oshib borishi eng muhim yo'nalishlaridan biridir. O'zbekistonda daromadlarni indeksiyalash jarayoni ish haqining eng oz miqdorini, pensiyalar, stependiyalarni, aholining jamg'arma banklaridagi omonatlari bo'yicha stavkalarni bir yo'la markazlashtirilgan tarzda qayta ko'rib chiqish yo'li bilan amalga oshirilmoqda. Aholining nochor tabaqalarini-pensionerlar, ishsizlar, o'quvchi yoshlarni ijtimoiy muxofaza qilish va qo'llab-quvvatlash sohasida kuchli chora-tadbirlar o'tkazilishi faol ijtimoiy siyosatni amalga oshirishning g'oyat muhim yo'nalishidir.

Respublikamizda yolg'iz pensionarlar va nogironlarning uyga borib ijtimoiy-maishiy xizmat ko'rsatadigan masxus ijtimoiy yordam bo'limlari barpo etilgan.

Bola tug'ilganda ijtimoiy yordam berish tizimi ishlab chiqilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning masxus farmoni bilan kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam joriy etilgan.

O'zbekistonning siyosiy va iqtisodiy mustaqillikka erishish, milliy davlatchiligimizni barpo etish, buning uchun mustahkam moddiy negiz yaratish manfaatlarini ko'zlab quyidagilar milliy iqtisodiyotni isloh ustuvorlari qilib belgilandi:

- Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini bosqichma-bosqich shakllantirish, qudratli va tinimsiz rivojlanib boradigan milliy boylikning ortishini, kishilar hayoti va faoliyati uchun zarur shart sharoitlarni ta'minlaydigan iqtisodiy tizmni barpo etish;

- Korxonalar va fuqarolarga keng iqtisodiy erkinliklar berish, ularning xo'jalik faoliyatiga davlatning bevosita aralashuvidan voz kechish, iqtisodiyotni boshqarishning ma'muriy buyruqbozlik usullarini bartaraf etish, iqtisodiy omillar va rag'batlantirish vositalaridan keng foydalanish;

- Iqtisodiyotda moddiy, tibbiy va mehnat resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlaydigan chuqur tarkibiy o'zgarishlar qilish, jahon iqtisodiy tizimiga qo'shilib borish;

- Kishilarda yangicha iqtisodiy fikrlashni shakllantirish, ularning dunyoqarashini o'zgartirish, har bir kishiga o'z mehnatini sarflash va shakllarini mustaqil belgilash imkonini beradi va boshqalar.

2000-2008 yilda Respublika hukumati ko'rgan chora-tadbirlar iqtisodiyot taraqqiyotining ustivor yo'nalishlarini amalga oshirish, xalq xo'jaligi va iqtisodiyot sohalarini isloh qilish bo'yicha qabul qilingan dasturlarni bosqichma-bosqich bajarish, shuningdek axolining turmush-tarzi hamda daromadlarini oshirishga qaratilgan.

Ijtimoiy sohani ustivor rivojlantirish kadrlar tayyorlash milliy dasturi, sogliqni saqlash tizimini isloh qilish davlat dasturi, qishloq xo'jaligi infratuzilmasini rivojlantirish dasturi va hukumat qarorlarida belgilangan chora-tadbirlar doirasida o'tdi.

Ijtimoiy sohaning tarmoqlarida davlat va bozorning roli

Ijtimoiy sohaning davlat tomonidan boshqarishdagi roli deganda, davlat muassasalari tomonidan amalga oshirilayotgan va mamlakatning moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan qonunchilik, ijroiya va nazorat harakteriga ega bo'lgan chora-tadbirlar tizimi tushuniladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiyotda bir necha kamchiliklar paydo bo'ladi. Mana shu kamchiliklar va iqtisodiyotdagi salbiy jarayonlarni yo'qotish uchun davlat iqtisodiyotga aralashadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida milliy iqtisodiyotni boshqarishda davlatning roli quyidagilardan iborat:

- Davlat milliy iqtisodiyotning ayrim tarmoqlarini, sohalarini iqtisodiy jarayonlarni rejali tartibga soladi. Masalan: ishsizlik bilan kurashish dasturlari, qishloq xo'jaligini rivojlantirish dasturlari va hokazolar;

- Davlat iqtisodiyotini rivojlantirishning huquqiy norma va qonunlarini ishlab chiqadi. Masalan: O'zbekistonda antimonopol qonun, bankrotlik to'g'risidagi qonun va hokazolar;
- Davlat milliy iqtisodiyotni boshqarishda har xil ma'muriy chora tadbirlardan foydalandi;
- ijtimoiy sohani boshqarishda ham davlatning roli juda ham katta, u bir qator ijtimoiy-iqtisodiy funktsiyalarni bajaradi;
- bozor tizimi samarali rivojlanishi uchun, ijtimoiy adolatni rivojlantirish uchun davlat qonuniy asosni ta'minlaydi;
- mamlakatda yashaydigan fuqorolarning iqtisodiy erkin kurashi va erkin raqobatini himoya qiladi;
- milliy daromad va milliy boylikni ijtimoiy adolatlilik asosida yaratilgan milliy daromadni qayta taqsimlaydi;
- inflyatsiya, ishsizlik jarayonlari ustidan nazorat qilish asosida iqtisodiyotni barqarorlashtirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi;
- aholini bozor iqtisodiyotining salbiy natijalaridan himoya qilish uchun ijtimoiy mexanizmni takomillashtirish.

Rivojlangan bozor iqtisodiyoti mamlakatlarida ijtimoiy sohalarda davlatning roli har xil.

Davlatning ko'p sonli funktsiyalari ichidan eng asosiylaridan biri-davlatning ijtimoiy siyosat funksiyasidir. Davlatning ijtimoiy siyosati deganda, biz aholining ijtimoiy himoya qilish tizimini bajarish uchun aholini barqaror va Yuqori turmush darajasini yaratish uchun davlat tomonidan olib boriladigan chora-tadbirlarning yig'indisini tushunamiz. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, davlatning ijtimoiy siyosati har xil davrlarda o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan va shu siyosatning natijalari ham xar xil bo'lgan. Lekin ijtimoiy siyosatning xususiyatlariga qaramasdan biz eng asosiy belgilovchi yo'nalishlarni ajratishimiz mumkin. Bu quyidagilar bilan bog'liq:

1. Moddiy va ma'naviy boyliklarning taqsimlanishi shu maqsadda olib borilishi kerak, u jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlasin.

2. Demografik siyosatni shunday olib borish kerakki, natijada mehnat resurslaridan ratsional foydalanish mumkin bo'lsin.

3. Jamiyatning ratsional (unumli) ijtimoiy tarkibini tuzish uchun davlatning ijtimoiy yo'nalishining asosiy vazifasi bo'lib har xil manbalar orqali aholi daromadlarini tashkil etish hisoblanadi.

Ular quyidagi yo'nalishlar orqali tashkil etiladi:

- ✓ mehnatga to'lovlar orqali;
- ✓ ijtimoiy iste'mol fondlar orqali;
- ✓ shaxsiy mulkchilik orqali;
- ✓ korxonalarning daromadlari orqali.

Aholi daromadlarining bir qismi mehnat sifati bilan bog'liq bo'lsa, yana bir qismi mehnat sifatiga bog'liq bo'lmaydi.

2.2. Ijtimoiy soha makroiqtisodiy tadqiqot sifatida

Davlatning ijtimoiy siyosati keng ma'noda hukumatning har qanday harakatini o'ziga kiritadi va ularning har birisi u yoki bu ma'noda ijtimoiy ahamiyat kasb etadi hamda bu davlatning ijtimoiy siyosatiga kiritilishi mumkin, uning ijtimoiy – iqtisodiy, ijtimoiy – siyosiy, ijtimoiy va boshqa tizimlarini aytish mumkin.

Lekin davlat faoliyatining bunday keng aniqlanishi uni o'rganishni qiyinlashtiradi. SHuning uchun biz ijtimoiy sektoriga tegishli davlat faoliyatini o'rganamiz.

Davlatning ijtimoiy faoliyati quyidagi uch punktga kiritish mumkin:

1. Ijtimoiy exsonlarni ishlab chiqish, ularning xususiy ishlab chiqarishini boshqarish va subsidiya qilish;
2. Ijtimoiy exsonlarni sotib olish va etkazish;
3. Daromadlarni qayta taqsimlash va transfert to'lovlarini amalga oshirish.

Ijtimoiy sektor – bu davlat va jamiyatning ijtimoiy masalalar echimiga qaratilgan faoliyatining mosligi, boshqacha qilib aytganda, barcha ijtimoiy dasturlarning mosligi. SHuningdek, ijtimoiy ehsonlarni amalga oshiruvchi davlat va jamiyat

tashkilotlarining, maktab, o'quv Yurtlari, kasalxonalar, teatrlar, mehnat bo'limlari, energiya tarmoqlari, suv, gaz tarmoqlari va boshqalar, ya'ni davlat qo'lidagi ijtimoiy infratuzilma.

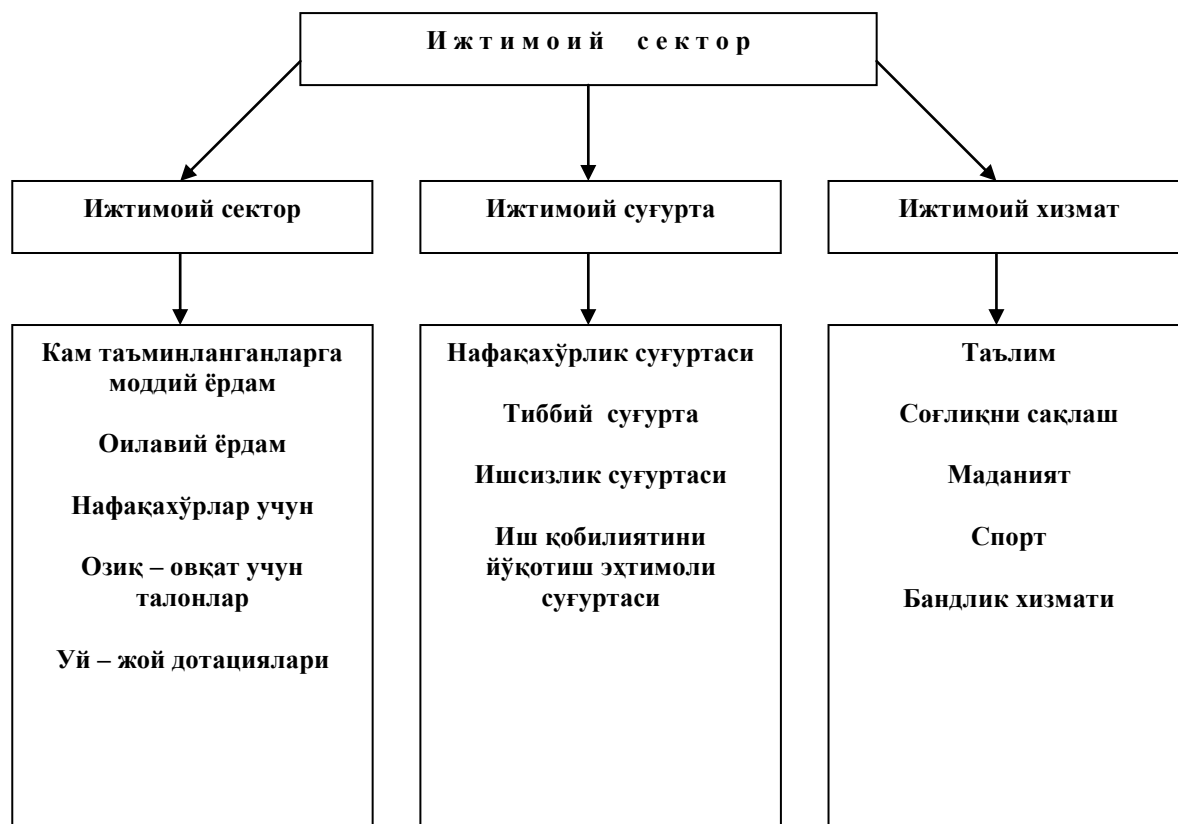
Ijtimoiy sektor yoki majmua u atamani keng ma'noda tushunishda «davlat tashkilotlari» sektorining va «notijorat» uy xo'jaliklariga xizmat qiluvchi tashkilotlar sektorining bir qismini qamrab oladi.

Bundan tashqari, ijtimoiy sektor davlatning ijtimoiy dasturlarini ham qamrab oladi va shuning bilan uning iqtisodiy salohiyati ikki taraflama ifodaga ega bo'ladi: - bir tomondan, bu aholining ehtiyojlarini qondirish uchun ishlaydigan davlat mulki, boshqa tomondan ijtimoiy dasturlarni ishlab chiqarish va amalga oshirish bYudjet harajatlari.

Ijtimoiy sektorning ko'p qirrali va murakkab tashkiliy strukturasini e'tiborga olib, iqtisodiyot nazariyasida va amaliyotida uning vazifasining bir nechta muhim yo'nalishlarini ajratib ko'rsatadi.

Milliy tuzum hisoblarida qabul qilinganidek, ijtimoiy sektorni quyidagi muhim uch yo'nalishida ko'rib chiqamiz.

Ijtimoiy sektorning asosiy yo'nalishlari

Manba: Abdullaeva M.K. «O'zbekistonda aholini ijtimoiy himoyalash va uning xususiyatlari». Iqtisodiyot va ta'lim, 2006., № 3.

Ijtimoiy yordam deganda – kam ta'minlanganlarga, ishga yaroqsizlarga yoki ko'p bolalilarga moddiy yordam etkazib berish tushuniladi. Bu yo'nalish soliq tushumidan moliyalashtiriladi va beg'araz hisoblanadi hamda aholining kam ta'minlangan qatlamiga etkazib beriladi. Transfert to'lovlar faqat ularning daromadlarini qo'llab – quvvatlashga yo'naltirilgan, masalan, kam ta'minlanganlarga yordam puli, oilaviy ijtimoiy yordam nafaqaxo'rlar, nafaqasi, oziq – ovqat, uy – joy uchun dotatsiyalar va boshqalar.

Nafaqaga chiqish, vaqtinchalik ish qobiliyatini yo'qotish va ishsizlik bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy sug'urta yoki ish haqini to'ldirish, ish haqiga solinadigan soliqlar hisobiga moliyalashtiriladi, quyidagi maqsadlar uchun yig'iladi: ijtimoiy yordam uchun, ulardan olinadigan haqlari, ishlab topilgan huquqlari hisoblanadi.

Ijtimoiy xizmatlarning rivojlanishi insoniy kapitalni investitsiyalash hisoblanadi, shaxsning ishlab chiqarish va ruxiy salohiyatini qo'llab – quvvatlash va rivojlantirish, ijtimoiy dasturlaridek, u soliq tushumidan moliyalashtirilib, exson xisoblanmaydi, vaqt o'tishi bilan bepul xizmat iste'molchilari bu harajatlarni to'ldiradilar.

Bu barcha yo'nalishlar, avvalambor, aloxida shaxs va oilalarga pullik va bepul ijtimoiy yordamlarni o'z ichiga oladi, aholining aloxida ijtimoiy guruhlarining boshqarilishiga tegib o'tadi.

Bunga ijtimoiy infratuzilmalarni rivojlantirish tadbirlari ham taalluqli: tibbiy, ta'lim va boshqa ijtimoiy inshootlarni qurish, bu sohadagi ilmiy izlanishlarni qo'llab – quvvatlash va boshqalar.

SHuning bilan, Yuqorida ta'riflangandek, ijtimoiy sektorning ta'rifini berish mumkin:

- bu ijtimoiy yordam davlat dasturlarining ijtimoiy sug'urta va ijtimoiy xizmatlarni rivojlantirishning umumiyliigi va shuningdek, aholiga bozorda bo'lmagan xizmatlar iste'molini ko'rsatadigan hamda daromadlarini taqsimlaydigan davlat bo'linmalari.

Ijtimoiy sektor o'zining rivojlanishida iqtisodiyot bilan o'zaro bog'liq barcha mamlakatlarda ijtimoiy masalalar, ularning o'zaro optimal hatti – harakatlarini kuzatish orqali echilgan va echib kelinmoqda.

Xususan, inqirozga qarshi choralar va iqtisodiyotni stabillashtirish masalalari transfert to'lovlarini o'zgartirish orqali echiladi.

Ilmiy – texnik Yuksalishning Yuqori malakali ishchi kuchi bilan talabi ijtimoiy xizmatlarning rivojlanishini ta'minlaydi. Bu o'zaro aloqa umumiy holda ikkinchi chizmada tasvirlangan.

Ijtimoiy sektor rivojlanishining masshtabi iqtisodiy o'sishga bog'liq, qanchalik YAIM hajmi ko'p bo'lsa, shunchalik davlat ijtimoiy maqsadlarga ko'p resurs sarflaydi.

Lekin teskari ta'siri ham kuchli, pullik va bepul xizmatlarini taqsimlab, davlat iste'mol harajatlarini va jamg'arma hajmini o'zgartirish orqali ijtimoiy o'sishga ta'sir qiladi.

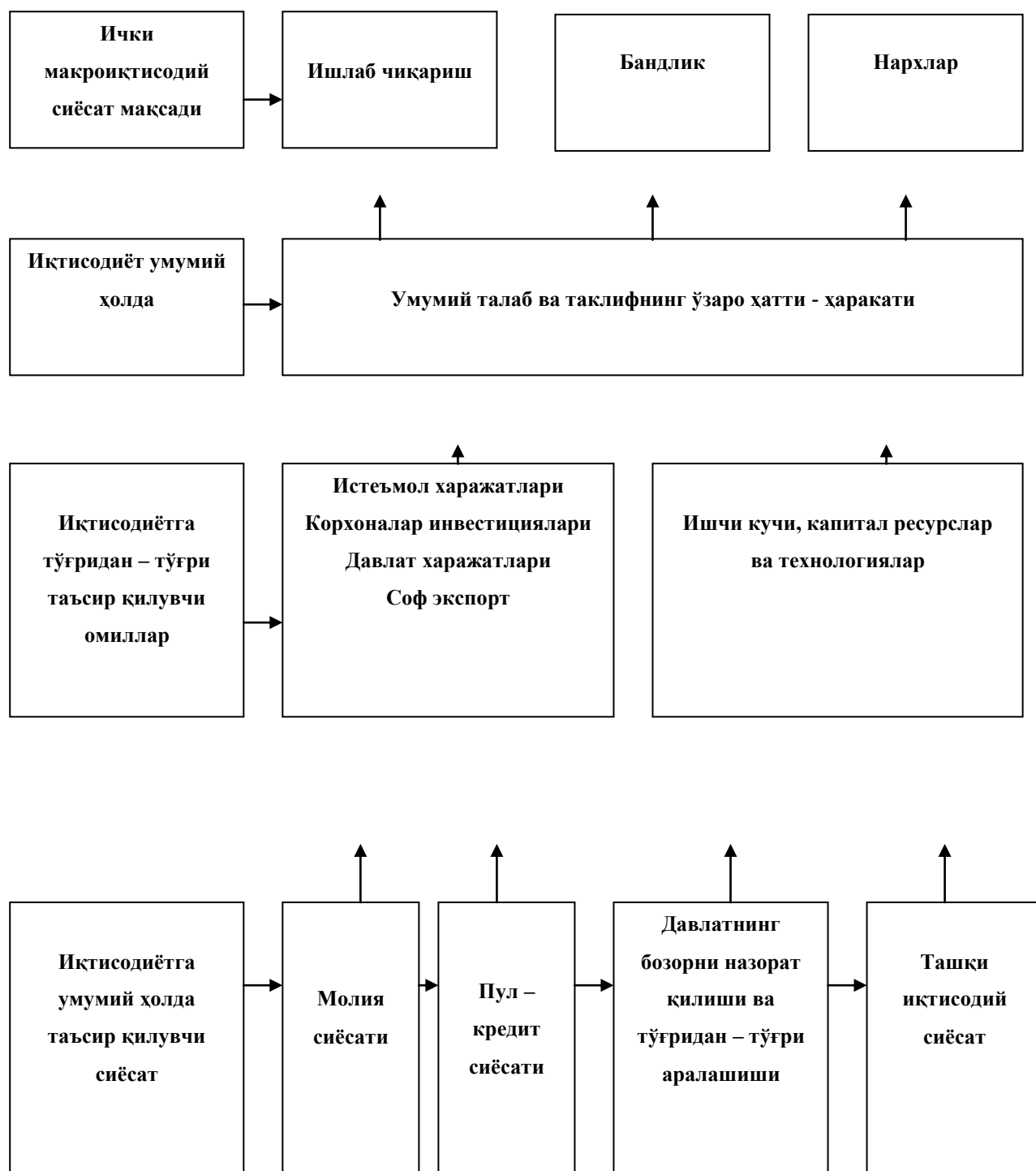
Islohotlarni chuqurlashtirish bilan birgalikda, joriy mehnat bozorining amal qilish ko'lamlari ham kengaytirilyapti. Har yili ish kidirayotgan fuqarolar soni 30-40 ming kishiga, mehnat birjasi orqali ish bilan ta'minlanganlar soni 20-30 ming kishiga ko'payyapti. 2009 yilda bu ko'rsatkichlar birmuncha kamaydi. Mehnat birjalariga murojaat qilganlar aholining asosiy toifasi yosh fuqarolar - o'quv-bilim Yurtlari bitiruvchilari (38%-40%) va ish joyini o'zgartirayotganlar (45%-48%) tashkil qiladi.

So'nggi 3-4 yilda mehnat birjalarida malakali ishchi kuchi soni oshganligi va oliy va o'rta maxsus ma'lumotga ega bo'lgan mutaxassislarni ish bilan ta'minlanganlik darajasini o'sishi kuzatildi.

2000-yillarda ish qidiruvchilar sonining eng Yuqorisi Fargona vodiysi va Samarqand viloyatiga to'g'ri keldi. Biroq, mehnat bozoridagi vaziyatni ballar orqali baholash shuni ko'rsatyaptiki, vaziyatning eng Yuqori keskinlashuvi Navoiy viloyati va ayniqsa, Qoraqalpog'iston Respublikasida.

Joriy mehnat bozorining o'ziga xos xususiyatlaridan biri - ishchi kuchi taklifining talabga nisbatan barqaror o'sishidir. Hisob - kitoblarga ko'ra, 2009 yilda bu o'sish 33,3%ni tashkil qildi, shu bilan birga, ushbu tafovutning bir qancha yaxshilanishi kuzatildi.

Makroiqtisodiyot va ijtimoiy majmuaning o'zaro aloqadorligi

Manba: Abdullaeva M.K. «O'zbekistonda aholini ijtimoiy himoyalash va uning xususiyatlari». Iqtisodiyot va ta'lim, 2006., № 3.

2.3. Kuchli ijtimoiy siyosatning ustuvor yo'nalishlari

Ijtimoiy siyosat - bu aholi turmush farovonligini oshirish, uning hayot kechirishi va ishlashi uchun etarli sharoitlarni ta'min etadigan davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biridir.

Iqtisodiy islohotlarning chuqurlashuvi jarayonida davlat siyosatining asosiy ko'rinishlaridan biri sifatida ijtimoiy siyosat olib boriladi. Buning asosiy sababi, bozor iqtisodiyoti jamiyatdagi ijtimoiy aloqalarni avtomatik ravishda boshqara olmaydi.

Binobarin, Prezidentimiz 2002 yil 30 avgustdagi «O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari» nomli ma'ruzasida ko'rsatib bergan ettinchi ustuvor vazifa, barcha islohotlarimizning bosh yo'nalishi va samaradorligining pirovard natijasini belgilab beradigan inson omili va mezonidir. Bu - demografik va boshqa milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda, kuchli ijtimoiy siyosat olib borish demakdir. Albatta, kuchli ijtimoiy siyosat ijtimoiy sohalarni rivojlantirish tadbirlarini bajarish orqali amalga oshiriladi.

Respublikamizda ijtimoiy yordam tizimini huquqiy asosda barpo etish va bu boradagi qonunlarning ijro etilishini ta'minlash bozor iqtisodiyoti sharoitida muhim vazifalardan biri hisoblanadi. SHuningdek, fuqarolarning ijtimoiy ta'minotga bo'lgan huquqlari asosiy qonunimiz - O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi orqali to'la kafolatlandi.

Ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o'tish kontseptsiyasida ijtimoiy sohalarni rivojlantirish va aholining keng qatlamlarini, eng avvalo, uning nochor guruhlarini ijtimoiy himoyalashni ta'minlash chora-tadbirlarini qurish zarur deb qaraldi, chunki mamlakatdagi ijtimoiy barqarorlikka davlat ijtimoiy siyosatining yo'nalishlari orqali erishilishi ma'lumdir.

Ijtimoiy barqarorlik deganda, ijtimoiy-iqtisodiy tizim barqarorligi, shaxsning iqtisodiy talablari ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar doirasida qondirilishining barqarorligi,

atrof-muhit, ekologik shart-sharoitlar jamiyat manfaatlari bilan mosligining barqarorligi, jamiyatda shaxsning ijtimoiy taraqqiyoti barqarorligi tushuniladi.

Sohibqiron “Amir Temur tuzuklari”da shariat qonunlariga rioya qilish asosida davlatni idora qilishning 12 tamoyili berilgan, jumladan, fuqarolarning axvolidan xabardor bo’lish, tinchlikni va osoyishtalikni, obodonchilikni avj oldirish Amir Temur davlatining bosh xususiyati bo’lgan.

Amir Temur ta’kidlaganidek, kuchli ijtimoiy siyosat olib borish millatning ulug’ martabasini, saodatini saqlamok, millatning dardlariga darmon bo’lmoq barchamizning muqaddas burchimizdir.

Aytmoqchimizki, respublikamizda bozor iqtisodiyotiga o’tish - shunchaki maqsad emas, u - inson uchun, uning hayoti farovon bo’lishi, manfaatlari va ehtiyojlari ruyobga chiqishiga sharoit yaratish maqsadida amalga oshirildi. Bozor har qancha o’z-o’zini bosh-karish imkoniyatiga ega bulmasin, u ana shu g’oyat murakkab muammolarni hal qilishga kodir emas, buning uchun kuchli ijtimoiy siyosat zarur bo’ladi.

Bu ijtimoiy siyosatning respublikamizda alohida ahamiyatga ega ekanligi faqat iqtisodiy vaziyatlargagina bog’liq emas, balki sog’lom avlodni tarbiyalash xakida, ko’p bolali o’zbek oilasiga madad berish xakidagi gamxurlik hamda halqning milliy qadriyatlariga asoslangan holda keksalarga, himoyasizlarga mehr-muruvvat ko’rsatish ehtiyoji bilan bog’liqdir.

Bozor munosabatlariga o’tish sharoitida bYudjetning ijtimoiy Yunaltirilgan harajatlarini koplash, fuqarolarning ijtimoiy ximoya kilinishini kuchaytirish va keng ko’lamli ijtimoiy dasturlarni mablag’ bilan ta’minlashni uning manbalari bilan oqilona uygunlashtirib borishni taqozo etadi.

Istiklolning dastlabki murakkab, iqtisodiy tanglik yillarida odamlarning turmush darajasini mo’’tadillashtirish maqsadida, ijtimoiy hayotni davlat yo’li bilan boshqarishning ko’pdan - ko’p usullari va uslublaridan foydalanildi. Jumladan, ish xaqi, pensiyalar, stipendiyalar, nafakalar mikdori oshirildi, kompensatsiya tulovlari tarzidagi bevosita pul tulovlari, imtiyozlar va turli dotatsiyalar shaklidagi tulovlarni joriy qilish usullari keng kullanildi.

Davlat moliyasi vositasida nochor ijtimoiy katamlar, o'ziga bog'liq bulmagan ravishda o'z-o'zini ta'minlay olmaydigan fuqarolar maxsus tashkil etilgan jamg'armalar hisobidan, shuningdek, ishsizlik nafakalari, bolalar uchun nafakalar, nogironlik pensiyalari bilan ta'minlanadi.

Moliya vositasida aholining ma'lum katamlarini faol ximoya etish bilan birga, jami aholining sog'ligini saqlash, umumiy talim atrof-muxitni sog'lomlashtirish kabi harajatlar davlat bYudjeti tomonidan moliyalashtiriladi.

Davlatning ijtimoiy sohani rivojlantirishga Yunaltirilgan harajatlari faqat ijtimoiy emas, balki iqtisodiy ahamiyatga ega bo'ladi, jamiyatning iqtisodiy saloxiyatini oshirishga yordam beradi, chunki davlat amalga oshirayotgan, aholining hamma katamlari manfaatlariga daxldor bo'lgan iqtisodiy faoliyat natijalari ijtimoiy soha orqali ruyobga chikadi.

Ijtimoiy sohani rivojlantirish va moliyalashtirish ijtimoiy siyosat, aholining o'sish sur'ati, aholining yosh bo'yicha tarkibi, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan YAIM va milliy daromad omillariga bevosita bog'liq bo'ladi. Ijtimoiy soha ijtimoiy siyosatning bandlik va ishsizlik, aholi daromadlarini ta'minlash, ta'lim va malakaga tayyorgarlik, sog'liqni saqlash masalalarini kamrab oladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimov 2006 yilda mamlakatni ijtimoiy – iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2007 yilda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan. Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma'ruzasida quyidagilarda to'xtalib o'tilgan.

Faqatgina «Homiylar va shifokorlar yili» dasturida ko'zda tutilgan tadbirlar ijrosi uchun qariyb 284 mlrd. so'm, jumladan, 133 mlrd. so'm bYudjet mablag'i, 151 mlrd. so'mdan ziyod idora va tashkilotlar, homiylar mablag'i sarflangani ham shundan dalolat beradi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasto'rini amalga oshirish natijasida 1997 yildan buyon kasb-xunar kollejlari va akademik litseylarda iqtisodiyotimizning turli soha va tarmoqlari uchun kariyb 600 ming nafar malakali yosh kadrlar tayyorlandi.

Mana bu bizning katta Yutugimiz. Biz 600 ming yosh, kelajakka intilgan, kuzlari yonib turgan yigit-qizlarimizni hayotga tayyorladik. Uch yillik o'qish davomida

zamonaviy kasb va dunyoqarash egasi bo'lgan, xorijiy tillarni puxta biladigan yosh avlodimiz hayotga kirib kelmokda.

Birgina 2006 yilning o'zida 8 ming o'kuvchi urniga ega bo'lgan 6 ta akademik litsey va 70 ming o'rinli 124 ta kasb-xunar kolleji ko'rib foydalanishga topshirildi. 8,7 milliard so'mlik va 15 million AQSH dollari miqdoridagi o'kuv-laboratoriya jixozlari harid qilindi.

Maktab ta'limini rivojlantirish dasturiga muvofiq 2006 yilda 61 ta yangi maktab qurib, foydalanishga topshirildi, 385 ta maktab kapital rekonstruktsiya qilindi. 530 ta maktab esa, ta'mirlandi.

Fursatdan foydalanib yana bir masalani o'rta qo'yish joiz, deb bilaman. Agar biz 1997 yili Kadrlar tayyorlash milliy dasto'rini qabul qilmasak, litsey va kollejlarni qurish, nafaqat qurish, balki jixozlash, ularda ishlaydigan malakali pedagoglarni, tegishli dasturlarni tayyorlashni yo'lga qo'ymasak, bu dargoxlarni bitirib chiqadigan yoshlarni ishga joylash masalasini uylamasak, aytinglar, nima bo'lar edi?

Farzandlari kelajagini uylab yashash -o'zbek millatiga xos fazilat.

Bugun mana shu dasturni butun dunyo e'tirof etmoqda. Litsey va kollejlarni bitirgan ming-minglab yoshlarimiz nafaqat Yurtimizda, balki xorijiy mamlakatlarda ham muvaffakiyatli ishlamoqda.

SHu ma'noda mamnuniyat bilan aytish mumkinki, mana shu un yil biz uchun bekor o'tgani yo'q. Bu ishlarimizning dastlabki xosilini ko'ra boshladik. Bizning ishimizga kimki baxo bermokchi bo'lsa, ana shu yoshlarga, ularning ongi va dunyoqarashiga boqsin.

O'kituvchilar va umumta'lim muassasalari xodimlarini moddiy rag'batlantirish hamda ularning mehnatiga xaq tulashtirishning sifat jihatidan mutlako yangicha usullari joriy etildi. Barcha maktablarda mehnatda urnak ko'rsatgan xodimlarni rag'batlantirishga qaratilgan maktab direktori fondlari tuzildi va o'tgan yili shu fondlar orqali 190 ming nafarga yaqin o'kituvchi rag'batlantirildi.

Sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish va aholiga tibbiy xizmat ko'rsatish sifatini oshirish, mamlakatimizda sportni, birinchi galda, bolalar sportini rivojlantirish,

tibbiyot xodimlari va ijtimoiy soha xodimlari mehnatini rag'batlantirish masalalariga katta e'tibor karatildi.⁴¹

2008 yilda «ijtimoiy soha ob'ektlarini qurish va foydalanishga topshirish masalalariga ustuvor ahamiyat berilishi natijasida 113,2 ming o'quvchiga mo'ljallangan 169 ta kasb – hunar kolleji va 14,7 ming o'rinli 23 akademik litsey qurildi va rekonstruktsiya qilindi. SHular qatorida 184 ta bolalar sporti inshooti, 26 ta qishloq vrachlik punkt iva 7240,0 ming kv.m turar – joy binolari va boshqa ob'ektlar qurildi.⁵

Ijtimoiy himoya – o'ziga bog'liq bo'lmagan ravishda mehnat qilish qobiliyatini yo'qotgan fuqarolarga beriladigan nafaqalardir. Bu harajatlar soliq tushumidan moliyalashtiriladi. Ijtimoiy ximoya yordamida aholining umumjamiyat ishlab chiqarish faoliyatidagi ishtirokidan qat'iy nazar, aholi ma'lum tabaqalarining turmush darajasini yaxshilash amalga oshiriladi.

2009 yilda aholining kam ta'minlangan va muxtoj katlamlarini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va ularga moddiy yordam ko'rsatish borasida aniq yo'naltirilgan samarali chora-tadbirlarni amalga oshirish, ta'lim, kadrlar tayyorlash, sog'liqni saqlash va aholini ijtimoiy ximoya qilish sohalarida maqsadli umummilliy dasturlarni hayotga tatbik etish masalalariga katta e'tibor karatildi.

Ijtimoiy kafolatlar - jamiyat rivojlanishi va uning fuqarolari turmush darajasining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida, xodimlar ish joyini Yukotgan takdirda, ularga moddiy yordam berish, shuningdek, mumkin qadar tezrok ishga joylashtirish bosh ijtimoiy kafolat hisoblanadi.

Jamiyatning mehnat qilishga kobiliyati bo'lmagan qismini moddiy ta'minlash va tibbiy yordam ko'rsatish, shuningdek, bolalarning tugilishi va ularga qarash zaruriyati bilan bog'liq nafakalarni tulash ham muhim ijtimoiy kafolat hisoblanadi, bu sohada moliya etakchi rol uynaydi.

⁴ I.A.Karimov “Yangilanish va barqaror taraqqiyot yo'lidani yanada izchil harakat qilish, halqimiz uchun farovon turmush sifati yaratish – asosiy vazifamizdir”. “Halq so'zi” gazktasi, 2007yil 13 fevral.

⁵ I.A.Karimov “Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va yangilashni izchil davom ettirish davr talabi”. “Halq so'zi” gazetasi, 2009 yil 14 fevral.

YUqoridagilardan kelib chikkan holda xulosa qilishimiz mumkinki, ijtimoiy siyosat - faqatgina kambag'allar, o'ziga bog'liq bulmagan holda mehnat qilish kobiliyatini Yukotganlar, yoshlar va kariyalarni ximoya qilibgina kolmasdan, u tabakalanish jarayonini Yumshatadi, siyosiy barqarorlikka kafolat beradi. Adolat tamoyillariga asoslangan holda, ijtimoiy siyosat jamiyatdagi turli sohalar va munosabatlar o'rtasidagi tenglikni ta'minlaydi.

Respublikamizda ijtimoiy siyosatning quyidagi yo'nalishlari bo'yicha ish olib borilishi davom etmoqda.

- Ishlab chiqarish sohasida:
 - ish bilan bandlikning Yuqori darajasiga erishish;
 - xususiylashtirish va ommaviy ravishda davlat tasarrufidan chiqarish tadbirlari amalga oshirilayotganda mehnat jamoalari manfaatlariga rioya qilish;
 - ilgari urnatilgan mehnat alokalarini saqlash;
 - kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun sharoit yaratish.
- Daromadlarni taqsimlash va qayta taqsimlash sohasida:
 - ish xaki, pensiya, nafaka, stipendiyalarning minimal mikdorini belgilash;
 - daromadlarni kam ta'minlangan fuqarolar foydasiga taqsimlash.
- Iste'mol sohasida:
 - ichki iste'mol bozorini ximoyalash;
 - iste'mol mollari etkazib berishni ragbatlantirish;
 - tovarlar erkin almashuviga sharoit yaratish;
 - asosiy iste'mol mollari ishlab chiqarish darajasining keskin pasayishiga yo'l qo'ymaslik;
 - Yuqori kaloriyali ozik-ovqat iste'moli maxsulotlari tarkibini takomillashtirish;
 - ijtimoiy xizmat iste'moli darajasining keskin pasayishiga yo'l qo'ymaslik choralarini qurish.

Ijtimoiy himoya sohasida:

- oilaga daxldor nafakalarni belgilash;
- aholini maqsadli ravishda ijtimoiy ximoyalash;
- kam ta'minlangan oilalarga nafaqalarni mahallalar orqali ajratish;

- aholining ijtimoiy muhofazasi uchun davlat moliyaviy manbalari bilan bir qatorda, homiylik, xayriya tashkilotlari mablag'larini jalb etish.

Demak, ijtimoiy siyosat shaxs va jamiyat darajasidagi muammolarni hal etadi. Birinchi holatda gap «imkoniyatlar tengligi» deb nomlanuvchi kontseptsiya xakida bormoqdaki, bunga ko'ra shaxs uchun ma'lum tizim sharoitida o'z holatini yaxshilab olish imkoniyatlari yaratiladi, ikkinchi holatda esa «inson kapitali» kontseptsiyasi xakida fikr Yuritiladi va bunda shaxs jamiyat ehtiyojlari asosida shakllanadi. Ushbu kontseptsiyalar shaxsning bozor iqtisodiy sharoitlariga moslashuvini aks ettiradi va jamiyat a'zolari turmush darajasining yaxshilanishini xususiyatlaydi.

Davlat ijtimoiy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri - davlatning ijtimoiy tadbirlari majmuini aniqlash, ularni tizimlashtirish va turkumlashtirishdir.

Davlat ijtimoiy siyosatini tizimlashtirishning birinchi bosqichi tegishli tadbirlarning tizimli kategoriyalarga guruxdashtirish, ularni tartiblashtirishdan iboratki, bu holat davlat ijtimoiy siyosatining fundamental tavsifini aniqlashga imkon beradi. Bunday guruxlashtirishlar qator mezonlar asosida amalga oshiriladi.

Davlatning ijtimoiy siyosati tadbirlarini guruxlashtirish va tahlil etish uchun qo'llaniladigan quyidagi turt asosiy mezonni ajratib ko'rsatish mumkin:

- ijtimoiy siyosatni amalga oshirish uchun qo'llaniladigan mexanizmlar xususiyati;
- ijtimoiy siyosatning ta'sir etuvchi sohalari;
- ijtimoiy xizmatlardan foydalanuvchilar;
- ijtimoiy siyosat kuzlagan maksadlar.

Inson kapitali shakllanishi jarayonini davlat tomonidan tartibga solish muammosi ijtimoiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biridir. Mazkur tushuncha takror ishlab chiqarishni rivojlantirishga, ish kuchi sifatini va amal qilishini yaxshilashga inson kapitalining Yunaltirilgan harajatlari majmuasini ifodalaydi.

Ma'lumki, «inson kapitali»ni shakllantiruvchi faoliyat sohalari aholiga xizmat ko'rsatish sohasining investitsion tarmog'i sifatida namoyon bo'ladi, inson kapitali ob'ektlari tarkibiga umumtalim va ixtisoslik bilimlari ham kiritiladi.

O'zbekiston Respublikasida ushbu tushunchaning ahamiyati iqtisodiy islohotlarning jadal borishi bilan ham yanada usdi va ijtimoiy himoyalangan bozor

iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tishning «uzbek modeli»da muhim tadqiq ob'ekti bo'lib qoldi.

Tadqiq jarayoni inson kapitali tushunchasining muhim bir metodologik vazifasi shakllanganini tasdiqladi. Ilgari mutaxassislar ushbu omilga etarli e'tibor bermagan edilar. Mazkur tushuncha «imkoniyatlar tengligi» kontseptsiyasini yanada aniqlashtiradi, ijtimoiy siyosatning esa amaliy xususiyat kasb etishini kuchaytiradi. Boshqacha aytganda, «imkoniyatlar tengligi» kontseptsiyasidan «inson kapitali» kontseptsiyasiga o'tish quyidagilarga imkon beradi:

- ijtimoiy siyosatning har kaysi tadbiri ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkich-larning o'zaro ta'siri va bog'liqligini hisobga oluvchi anik iqtisodiy hisob-kitoblar bilan asoslanadi;
- inson kapitali bozorining shakllantirilishi orqali «ijtimoiy siyosat» tushunchasi yanada kengaytiriladi, uni yangi tadbirlar bilan boyitiladi.

Mazkur tadbirlar turli shakllarga ega bo'lishi va ishtirokchilarining turli majburiyatlari bilan bog'liq bo'lishi hamda ijtimoiy sohalarning turli tarmoqlari uchun qabul kilinishi mumkin. Biroq, barcha holatlarda ham ijtimoiy tadbirlar umumiy «kesishish nuktasi»ga ega bo'ladi, bular shaxsning jamiyatdagi o'rni yoki aholi turmush darajasiga taallukli bo'ladi.

Rivojlangan mamlakatlar tajribalari shuni ko'rsatadiki, shved modelidagi aktiv siyosatdan foydalanish o'z samarasini berdi. Shvetsiyada kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash, ish bilan ta'minlash, jamoat ishlariga tortish kabi faol tadbirlar kishilarning o'z ish urnini topish va saqlash uchun imkoniyat yaratdi. Aholining ozgina qismi daromadini Yukotganligi uchun nafaka oladi, bular passiv tadbirlar hisoblanadi.

Shved modelining eng muhim va o'ziga jalb etuvchi tomoni, Yuqorida aytib utganimizdek, «to'lik bandlikdir». Boshqacha qilib aytganda, sotsial demokratlar har bir fuqarolarning daromadini oshirish borasidagi ko'rashining birinchi chizigi - aholini ish bilan bandlik muammosini hal qilish, sotsial nafakalarni tayinlashni esa kurashning ikkinchi chizigi - passiv yordam deb xisoblaydilar. Fuqarolarning ta'lim olishga,

sog'liqni saqlashga va boshqa ijtimoiy xizmatlarga bo'lgan talablarini faqat ma'lum chega-radagina bozor asosida kondirish lozim degan fikr bildiradilar.

Fikrimizcha, ijtimoiy siyosat faqatgina o'ziga bog'liq bulmagan holda mehnat qilish kobiliyatini Yukotganlar, yoshlar va kariyalarni ximoya kilmasdan, u tabakalanish jarayonini Yumshatishi, siyosiy barqarorlikka kafolat berishi lozim.

Ijtimoiy siyosat iqtisodiy ahvoldan kelib chiqishi, iqtisodiy o'sishni ragbatlantirishi, iqtisodiyotga kuchli ta'sir ko'rsatishi, hozirgi real vaziyatni hisobga olishi, bir so'z bilan aytganda, ijtimoiy siyosat faol bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

«Ijtimoiy himoya qilish» tushunchasi va uning asosiy yo`nalishlari

Aholini ijtimoiy himoyalash deganda biz aholiga davlat tomonidan yashash uchun barcha shart-sharoitlarni yaratishga maqsadli yunaltirilgan kafolatlar tizimini tushunishimiz lozim.

MS: *Ijtimoiy himoya qilish qanday amalga oshiriladi?*

Ijtimoiy himoya qilish bir tomondan, funksional tizim, ya'ni yo`nalishlar tizimi bo`lib, u ana shu yo`nalishlar asosida amalga oshiriladi, ikkinchi tomondan, u ijtimoiy himoya qilishni ta'minlaydigan institutlar tizimidan iborat bo`lib, unga davlat, sud, kasaba uyushmalari va boshqa ijtimoiy tashkilotlar kiradi.

Bozor munosabatlariga o'tish sharoitida davlatning ijtimoiy siyosati ijtimoiy himoyalash mexanizmlarini, davlatning, korxonalar va ijtimoiy siyosatning boshqa sub'ektlarining roli va vazifalarini o`zgartiradi. Amalda bu ijtimoiy himoyalashga ajratiladigan budget mablag`lari salmog`ining qisqarishi, davlat tomonidan beriladigan bepul kafolatlarning kamayishini bildiradi. Ko`proq og`irlik nodavlat moliya manbalariga, shu jumladan, korxonalar zimmasiga yuklatiladi. Bu ayrim korxonalar uchun jiddiy muammolar tug`dirib, ularning ijtimoiy himoya bo`yicha tadbirlari hajmi va darajasini mehnat sharoitlari va uni muhofazalashga bog`lab qo`yadi.

Amalga oshirilish usuliga qarab ijtimoiy siyosatni aktiv va passiv turlarga ajratish mumkin. Passiv ijtimoiy siyosat narxlarni sun'iy ravishda tutib turish, shu

hisobiga turmush darajasini oshirish yoki barqarorlashtirish, ijtimoiy himoyalashning barcha yo`nalishlari bo'yicha dotasiyalarni oshirishni ko`zda tutadi. Aktiv siyosat maqsadga muvofiqroqdir. Unda tashabbus ko`rsatish va tadbirkorlik uchun sharoit yaratib berish, pensionerlar, veteranlar, bolalar, budget sohasida xizmat qiluvchilarni qo`llab-quvvatlashda davlatning rolini oshirish ustivor maqsadlar hisoblanadi.

Ijtimoiy siyosatda ikki asosiy yo`nalishni ajratib ko`rsatish mumkin: aholini ijtimoiy ta'minlash va davlat ijtimoiy kafolatlari. Ijtimoiy ta'minot pensiya ta'minoti, nafaqalar bilan ta'minlash, aholining ayrim tabaqalari uchun belgilangan imtiyozlar va kompensasiyalar tizimi va ijtimoiy xizmat ko`rsatishni o`z ichiga oladi. Ikkinchi yo`nalish esa jamiyatning bir me'yorda rivojlanishini, ya'ni sog`liqni saqlash, ta'lim, madaniyat va sog`lomlashtirish, shuningdek, turar joyga ega bo`lish huquqini ta'minlash bilan bog`liq.

Davlat ijtimoiy ta'minoti – bu, O`zbekiston Respublikasi fuqarolarini keksayganda, kasallik ro`y berganda, mehnatga layoqatini qisman yoki butunlay yo`qotganda, boquvchisini yo`qotganda, shuningdek, bolali oilalarni moddiy ta'minlash va ularga xizmat ko`rsatish davlat tizimidir.

Ijtimoiy ta'minot quyidagi tashkiliy-huquqiy shakllarda amalga oshiriladi: davlat ijtimoiy sug`urtasi, respublika budjeti mablag`lari, mahalliy budgetlar mablag`lari. Iqtisodiyotni isloh qilish davrida ijtimoiy ta'minotning jamoat tashkilotlari va xususiy shaxslar faoliyati bilan bog`liq shakllari rivoj topadi.

Aholini ijtimoiy himoyalashni bir vaqtning o`zida amal qiladigan va bir-birini to`ldiruvchi quyidagi to`rtta tizimga ajratish mumkin: davlat ijtimoiy ta'minoti, davlat ijtimoiy sug`urtasi, jamoa ijtimoiy sug`urtasi va shaxsiy sug`urta.

Davlat ijtimoiy ta'minoti aholining ijtimoiy zaif qatlamlariga pulli nafaqalar vositasida ko`rsatiladigan yordamdir. Soliqlar va boshqa budget tushumlari hisobiga moliyalanadigan bu yordam ularga belgilangan minimal turmush darajasini kafolatlaydi.

Davlat ijtimoiy sug`urtasi zarur turmush darajasini kafolatlaydi. U majburiy bo`lib, ish beruvchilar va mehnatkashlarning sug`urta badallari, davlat tomonidan ajratiladigan dotasiyalar hisobiga moliyalanadi.

Jamoa sug`urtasi yetarli turmush darajasini kafolatlaydi. U majburiy yoki ixtiyoriy ravishda amalga oshirilishi mumkin. Bunda ish beruvchilar va yollanganning sug`urta badallari to`lov manbalari bo`lib xizmat qiladi.

SHaxsiy sug`urta farovonlikning yuqori darajasini kafolatlaydi, u ixtiyoriy ravishda, fuqarolarning sug`urta badallari hisobiga amalga oshiriladi.

Birinchi ikki quyi tizimning asosiy tamoyili - birdamlik, uchinchisiniki subsidiyalash, turtinchi, ya'ni shaxsiy sug`urtaniki esa mutanosiblik tamoyilidir. Birdamlik tamoyili yordamni muhtojlik darajasiga qarab, fuqaro to`lagan soliqlar va sug`urta badallari miqdorini hisobga olmasdan taqsimlanishini ko`zda tutadi. Subsidiyalash tamoyilida esa muhtojlik darajasiga qarab, ammo badallar miqdori va mos ravishda to`lovlar miqdorini hisobga olgan holda yordam ko`rsatiladi. Mutanosiblik tamoyili to`langan sug`urta badallariga proporsional miqdorda yordam ko`rsatishni ko`zda tutadi.

YUqorida qayd etilganlardan tashqari ijtimoiy himoyaning yana bir necha tamoyillari qo`llanadi:

- umumiylik;
- ochiqlik;
- ko`ptomonlamalik;
- ta'minot turlarining turfa xilligi;
- muvofiqlik (ya'ni ijtimoiy yordam miqdorini iqtisodiy taraqqiyot darajasiga mosligi).

Birinchi ikki tizim o`zaro bog`liq va bir-birini to`ldiradi. Davlat ijtimoiy ta'minoti va sug`urtasining quyidagi turlari mavjud:

- davlat ijtimoiy sug`urtasi bo`yicha nafaqalar va boshqa ijtimoiy nafaqalar;
- davlat pensiya ta'minoti;
- uy-internatlarda keksa va mehnatga layoqatsiz fuqarolarga qarash va xizmat ko`rsatish;
- nogironlarni protez-ortopedik buyumlar va harakatlanish vositalari bilan ta'minlash;
- bolalar uylari, internatlar va boshqa muassasalarda bolalarga qarash va tarbiyalash;
- nogironlarni ishlab chiqarish va kasbiy rehabilitasiya qilish;

- aholini sanatoriya-kurortlar va dori-darmonlar bilan ta'minlash;
- uylarda ijtimoiy xizmat ko'rsatish va boshqalar.

To'la ma'noda olganda, ijtimoiy himoya qilish quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

- jamiyat a'zolariga kun kechirish uchun zarur narsalarning eng kam miqdorini ta'minlash va muhtojlarga moddiy yordam ko'rsatish, turmush darajasini pasaytirish omillardan himoya qilish;
- fuqarolarning o'zlari uchun qonunga zid kelmaydigan har qanday yo'llar bilan tirikchilik vositalarini hech bir to'siqsiz ishlab topishlari uchun imkon beradigan shart-sharoitlar yaratish;
- fuqarolarning ta'lim, tibbiy yordam va shu kabilarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishni ta'minlaydigan shart-sharoitlar yaratish, bunda jamiyat imkoniyatlari va o'ziga xos milliy-tarixiy xususiyatlarni hisobga olish;
- yollanib ishlayotganlarga qulay sharoitlarni ta'minlash, ularni sanoat ishlab chiqarishining salbiy ta'sir ko'rsatishidan himoya qilish;
- jamiyat a'zolarining ekologik xavsizligini ta'minlash;
- fuqarolarni jinoiy hamlalardan himoya qilish;
- huquqiy, demokratik davlat tamoyillariga mos keluvchi fuqarolik va siyosiy huquqlar hamda erkinliklarni himoya qilish;
- qurolli ijtimoiy va millatlararo nizolarga barham beruvchi shart-sharoitlar yaratish;
- siyosiy ta'qib va ma'muriy zo'ravonlikdan himoya qilish;
- ma'naviy hayot erkinligini ta'minlash, mafkuraviy tazyiqlardan himoya qilish;
- umuman jamiyatda, ayrim yacheykalar va tarkibiy bo'linmalarda qulay psixologik iqlim yaratish, psixologik tazyiq o'tkazishdan himoya qilish.

XX asrda an'anaviy kapitalistik jamiyat haqiqatda o'zgarib, yangi ijtimoiy-iqtisodiy tizimga - ijtimoiy yo'naltirilgan bozor xo'jaligiga aylandi, ham umuman jamiyatni, ham xo'jalik organizmining tarkibiy tuzilmalarini qamrab oladigan qudratli ijtimoiy himoya tizimlari qaror topmoqda, ular korxonalar va fikrlar, aksionerlar jamiyatlari, kooperativlar, mehnat tashkilotlari va hokazolardir. Hozirgi vaqtda /arbda fuqarolarni ijtimoiy himoya qilishning amerikacha, yevropacha, yaponcha va hokazo andozalari

mavjud bo'lib, ular doirasida yana o'ziga xos ko'rinishlari ham faoliyat ko'rsatmoqda. Bu andozalarning umumiy xususiyatlari bilan bir qatorda o'ziga xos umumiy belgilari va milliy jihatlari ham mavjuddir.

O'zbekistonda mustaqillikni dastlabki yilaridan boshlab iqtisodiy islohotlarning o'ziga mos yo'li tanlandi. O'tish davri jarayonlari Prezident I.A. Karimov olg'a surgan beshta asosiy tamoyillarida biri: «halq turmush darajasining izchil va barqaror o'sishi, aholini yanada kuchli ijtimoiy himoya qilishni ifoda etadi».

Ijtimoiy himoyaning ijtimoiy-iqtisodiy munosabat sifatidagi mohiyati jamiyat va aholi o'rtasidagi muxtojlik hollarida yordam, qariyalarga ko'maklashish, sog'liqni saqlash, ijtimoiy ahvol, hayotiy zaruriy vositalar bilan ta'minlash bilan bog'liq munosabatlardan iborat.

Ijtimoiy himoyaning iqtisodiy negizini moddiy ishlab chiqarish tashkil etadi. Taqsimotchilik munosabatlari natijasida jamiyatning oldiga qo'yilgan bosh maqsadga muvofiq yalpi milliy mahsulotning muayyan qismi aholi ijtimoiy himoyasiga sarflanadi. Ijtimoiy himoya fondining aksariyat qismi taqsimotchilik jarayonida davlat budjetida shakllanadi. Uning to'planish mexanizmi soliqlar va maqsadli jamg'armalardir.

Mamlakatimizda davom etayotgan va bozor iqtisodiyotini qaror toptirishga qaratilgan chuqur ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar umuman fuqarolarni samarali ijtimoiy himoyalashni, xususan, korxonalar xodimlarini himoya qilishni nihoyatda muhim vazifalardan biriga aylantirdi. Bir tomondan, bu o'zgarishlar fuqarolarning ijtimoiy himoyalanishini kuchaytiradi, ikkinchi tomondan esa, inson faoliyatining ayrim muhim tomonlarida ijtimoiy himoya qilish bo'yicha ko'proq kuch-g'ayrat sarflanishini: ishsizlikdan, pulning qadrsizlanishidan, fuqarolarning birmuncha qismi moddiy tomondan ta'min etilmaganidan va shu kabilardan himoya qilishni talab etadi.

2. O`zbekistonda kuchli ijtimoiy kafolatlarni shakllantirish vazifalari va xususiyatlari

O`zbekistonda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning markazida ijtimoiy siyosat masalasi turadi. Bu siyosatning zaruriyati mamlakatda amalga oshirilayotgan keng kulamli islohotlar natijasida aholi boshiga tushishi muqarrar mushkulliklarni yengillashtirish bilan bog`liqdir. Bundan tashqari har qanday jamiyatda shunday shaxslar toifasi doimo mavjudki, ular ob`ektiv sabablarga ko`ra (yoshi, sog`ligining yomonligi, mamlakatdagi ishsizlik darajasi va boshqalar) ishlab chiqarishda ishtirok eta olishmaydi. SHuning uchun ular to`g`risida qayg`urishni davlat o`z zimmasiga olishi zarur, ya`ni yaratilgan milliy daromadning bir qismini ular foydasiga qayta taqsimlashi lozim.

MS: *Ijtimoiy siyosat deganda nimalar tushuniladi?*

Aholi o`rtasida kuchli iqtisodiy tengsizlikning oldini olish maqsadida daromadni taqsimlash va qayta taqsimlash bo`yicha davlat chora-tadbirlari tizimi **ijtimoiy siyosat** deb yuritiladi.

Keng ma`noda ijtimoiy siyosat deganda shaxs hayot faoliyatini shunday sharoitlarini yaratish va tutib turish bo`yicha ko`rilgan barcha chora-tadbirlar tushuniladiki, u shaxsning rivojlanishiga yordam beradi va uning ijodiy imkoniyatlarini to`liq namoyon qilishini rag`batlantiradi.

Bozor iqtisodiyotiga o`tishning ilk bosqichlaridagi ijtimoiy himoya tadbirlari butun aholiga nisbatan qo`llaniladi, bu esa mamlakatda barqarorlikni saqlashning muhim omili bo`ldi. Muntazam ravishda ko`rib chiqilayotgan turli miqdordagi ish haqi, pensiya, stipendiya va har xil nafaqa, tovon puli ko`rinishidagi bevosita pul to`lovlari keng qo`llanildi, imtiyozlar hamda turli qo`shimcha tulovlar tizimi aholini ijtimoiy himoyalash darajasini birmuncha oshirdi. Eng kam miqdorlardagi mehnat haqi va pensiyalarning soliqqa tortilmasligi belgilab qo`yildi. Korxonalarning o`z xodimlariga ijtimoiy yordam ko`rsatish borasidagi xarajatlari qisman budget mablag`lari hisobidan to`ldirildi. Ommaviy ravishda talab qilinadigan tovarlar va xizmatlar ko`pgina turlarining narxlari o`rtasidagi tafovut o`rni qoplandi.

Murakkab iqtisodiy ahvol yuzaga kelganiga qaramay, O'zbekistonda aholi uchun eng muhim ijtimoiy vazifalarni hal etish maqsadida zarur mablag'lar izlab topildi. Islohotlarning dastlabki bosqichida ijtimoiy muhofazaga ajratilgan davlat xarajatlari respublika budjetining uchdan bir qismini tashkil etdi.

O'sha davrda ishlab chiqilgan ijtimoiy siyosat o'z oldida turgan vazifalarni amalga oshirdi va ayni vaqtda bozor iqtisodiyotiga xos zaruriyatni - ijtimoiy yordam choralari va vositalarini o'zgarib turgan sharoitga muvofiq tarzda doimo moslash zaruriyatini yuzaga keltirdi.

Barcha aholiga mo'ljallangan ijtimoiy siyosat yordamga ehtiyojning ko'proq va kamroq darajasi kabi juda muhim omilga nisbatan sezgirlikni qo'ldan boy berdi. SHunday bo'lib chiqdiki, kam ta'minlangan fuqrolar ham, to'la ta'minlangan fuqarolar ham bir xilda madad olardi. Buning ustiga, dotasiya joriy etilgan asosiy tovar va xizmat turlari haqiqatan iste'mol etilishiga nisbatan ulardan ayni shunday yordamga kamroq muhtoj bo'lgan kishilar ko'proq foydalanib qolishdi.

Haqiqatan ham muhtoj kishilar uchun kam samara bergan behuda sarf-xarajat mablag'larning sohib yuborilishiga sabab bo'ldi. SHuni aytish kifoyaki, faqat respublika budjeti orqali 30 xil turli yo'nalishlar bo'yicha yordam ko'rsatilgan. Ob'ektiv ravishda ijtimoiy himoya qilish vositalarini qayta yo'naltirish zarurati, yalpi ijtimoiy madad berish yo'lidan chindan ham yordamga muhtoj kishilarga yordam ko'rsatishning tabaqalashgan, adresli tizimiga o'tish zarurati tug'ildi.

Respublikada chindan ham muhtoj odamlarga adresli, tabaqalashgan yordam berishga adolat g'oyasiga og'ishmay amal qilish qoidasi asos qilib olindi.

Ijtimoiy yordam tizimining adolat mezoniga bo'ysundirilishi aholi uchun g'oyat oddiy va ravshan bo'lgan taqsimot vositalarini talab qildi va ular ishlab chiqildi.

Mustaqillik yillari aholini ijtimoiy muhofaza etish tizimi tubdan o'zgartirildi. Mazkur o'zgarish islohotlar ijtimoiy dasturini amalga oshirish birinchi bosqichining eng muhim yakuni bo'ldi hamda bozor munosabatlari rivojlanishiga mos yangi ustivor yo'nalishlarga o'tilganligidan dalolat berdi.

YAngi tizim ijtimoiy yordamdan aniq foydalanuvchilarga puxtaroq yo`naltirilgan. Bular, avvalo, mamlakat kelajagi – **bolalar, shuningdek, ko`p bolali va kam ta`minlangan oilalardir.**

Ijtimoiy o`zaro yordam tizimida **oila asosiy bo`g`inga aylandiki**, bu esa dunyoviy asosiy insoniylik qoidalariga, milliy an`analari va xususiyatlarga, jamiyatda oila mavqeiga muvofiqdir.

O`zbekistonda muhtojlarga ijtimoiy yordam ko`rsatishning eng sodda, samarali va oshkora vositasi qilib mahalla orqali yordam berilishi maqbul, deb topildi. Aholi demokratik asosda saylab qo`yadigan oqsoqollar (raislar), ularning maslahatgo`ylari va mahalla faollari, fuqarolar yig`inlari (ularga qonun yo`li bilan mahalliy o`z-o`zini boshqarish organi maqomi berilgan) har bir oilaning moddiy ahvolini, daromad manbalarini yaxshi biladi. Mamlakatda joriy etilgan ijtimoiy o`zaro yordam tizimiga binoan, kam ta`minlangan oilalarga moddiy yordam tayinlash masalasi mahalla fuqarolari yig`ilishida hal qilinadi. Muhtojlarni aniqlash, hisobga olish va ro`yxatdan o`tkazish, ularga adresli yordam berish ishiga bunday mutlaqo yangicha yondashuvda qo`ni-qo`shnilarga yordam ko`rsatish, unga hamdardlik bildirish, shuningdek, tekinxo`r va boqimandalarga nisbatan murosasiz bo`lish kabi qadimiy xalq an`analari namoyon bo`ladi. Endilikda beso`naqay va qimmatga tushadigan qog`ozboz idoralar tashkil etmasdan turib, aholining adolat haqidagi tasavvurlariga muvofiq ravishda yalpi ichki mahsulotning bir qismi chindan ham muhtoj oilalarga taqsimlab berilayotir.

Mamlakatda onalik va bolalik manfaatlarini ko`zlab bolali oilalarga davlat yordamini kuchaytirish, o`sib kelayotgan avlodni kamol toptirish va tarbiyalash uchun sharoit yaratish maqsadida 16 yoshgacha bolalari bo`lgan oilalarga oylik nafaqalar oshirildi.

Endilikda kam ta`minlangan oilaga oylik moddiy yordam tayinlash va uning miqdorini belgilash shaharcha, qishloq, ovul va shaharlarda mahalla fuqarolari vakillarining yig`ilishi tomonidan qabul qilinadi.

Bozor munosabatlarining imkoniyati keng, ammo ayni vaqtda ular g`oyat talabchandir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida har kimning taqdiri ko`p jihatdan kasb

mahoratiga, o'zgarib turgan muhitga moslasha olishiga, tavakkal qilishi, hatto o'z shaxsiy mol-mulkini xavf ostiga qo'yishdan ham qo'rqmay, oilaviy farovonligini ta'minlay olish bilan bog'liqdir. Davlat esa bunday sharoitda ijtimoiy totuvlik va barqarorlik kafili bo'lib, adresli ijtimoiy sayosatni mazkur maqsadga yo'naltirib turadi.

Bunday yordam ko'rsatish uchun o'z-o'zini boshqarish organlari zarur resurslar bilan ta'minlanadi. Mahallalarda respublika va mahalliy budjetlar, shuningdek, korxona hamda tashkilotlar, tadbirkorlik tuzilmalari va ayrim fuqarolar ko'ngilli ravishda o'tkazgan pullar hisobidan maxsus fondlar tashkil qilingan.

Vakolatli va ijroiya hokimiyat mahalliy organlari o'zlariga qarashli hududda aholining birinchi navbatdagi ehtiyojlariga binoan, ijtimoiy yordam tadbirlariga aniqlik kirita boradi. Ularning asosiy tashvishlaridan biri - ijtimoiy-ishlab chiqarish ko'makchi tuzilmalarini rivojlantirishdan, ya'ni gaz, suv quvurlarini, elektr va telefon tarmoqlarini o'tkazishdan iborat. Faqat shunday sharoitdagina ish o'rinlarini vujudga keltirish, yangi ishlab chiqarish korxonalarini tashkil etish, xizmatlar sohasini jadal rivojlantirish, binobarin, ijtimoiy muammolar keng majmuini hal etish maqsadida eng chekka qishloqlarga zarur sarmoyani jalb etish mumkin. Hokimiyat va o'z-o'zini boshqarish organlari aholining nochor toifalari uchun umumdavlat yordam dasturlari amalga oshirilishini ta'minlab, mintaqa imkoniyatlarini hisobga olgan holda shu qatlamlarga madad berish yuzasidan qo'shimcha choralar ko'rish huquqini olgan.

3. Ijtimoiy institutlar va xodimlarni ijtimoiy himoya qilish mexanizmi

MS: *Ijtimoiy institut deganda nimalar tushuniladi?*

Har qanday davlatda fuqarolarni ijtimoiy himoya qilishni amalga oshirish bilan shug'ullanadigan ijtimoiy institutlarning butun bir tizimi mavjuddir. ***Ijtimoiy institut*** - odamlarning birgalikdagi faoliyatini tashkiliy tuzilma tarzida tashkil etishning barqaror shakli yoki normativ jihatdan tartibga solinadigan qoidalar tizimidan iboratdir. Mazkur tartib doirasida tegishli institutlarning faoliyati bilan qamrab olingan odamlarning ijtimoiy vazifalari va maqomlarini taqsimlash ro'y beradi. Bu

sanab o`tilgan institutlardan ayrim turlarini (toifalarini) ayrim sosiologlar ijtimoiy-tashkiliy institutlar deb, qolganlarini ijtimoiy-normativ institutlar deb ataydilar.

Eng muhim va eng qudratli **ijtimoiy-tashkiliy institut** - bu davlatdir. U murakkab institusional tizimdan iborat bo`lib, turli institutlardan tashkil topgan. Ijtimoiy himoya qilish vazifalarini bajarishda sug`urta kompaniyalari, turli ixtisoslashtirilgan jamg`armalar, hayriya tashkilotlari, shuningdek, ijtimoiy va siyosiy tashkilotlar singari institutlar muhim rol o`ynaydilar. Ular o`zlari vakil qilingan sohada ijtimoiy guruhlar va qatlamlarni ijtimoiy himoya qilishni amalga oshiradilar.

YOllanib ishlaydigan xodimlarni himoya qilishi lozim bo`lgan institutlar **kasaba uyushmalaridir**. Hozirgi vaqtda jiddiy ravishda yangilanish uchragan an`anaviy kasaba uyushmalari bilan bir qatorda ishchilarning yangi-yangi tashkilotlari, “mustaqil” kasaba uyushmalari ham paydo bo`lgan. Biroq faqat ularni yollanma mehnat xodimlarining himoyachilari deb atab, an`anaviy kasaba uyushmalarini “rasmiy uyushmalar” deb hisoblash, ularni himoyachi sifatida chiqish huquqidan mahrum etish adolatsizlikdir. O`zgargan kasaba uyushmalari haqli ravishda mustaqil kasaba uyushmalari bo`lib qoldilar, chunki ular yollanma mehnat xodimlarining vakillari sifatida maydonga chiqadilar va davlat tuzilmalariga bog`liq bo`lmaydilar. Ham “mustaqil”, ham mustaqil bo`lmagan kasaba uyushmalarining ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning mazkur darajasidagi asosiy faoliyati mehnatkashlar huquqlari va manfaatlarini himoya qilish uchun o`z faoliyatlarida ijtimoiy sheriklik shakllari hamda mexanizmlaridan foydalanish sohasiga o`tdilar. Mazkur mexanizm demokratiya rivojlangan mamlakatlarda yaxshi ishlab chiqilgan bo`lib, o`zini ijobiy tomondan namoyish etdi. Bu mexanizmning mohiyati qarama-qarshilik emas, balki ish beruvchilar vakillari bilan davlat o`rtasida muzoqaralar o`tkazishdan, shu asosda murosa-madoraga kelish hamda ma`lum darajada maqbul qarorlar ishlab chiqishdan iborat.

Jamiyatdagi ijtimoiy-tashkiliy institutlar bilan bir qatorda ko`pgina **ijtimoiy-normativ institutlar** ham borki, ular biron-bir tashkilotda namoyon bo`lmasdan, balki o`zlaricha mavjud bo`lib, faoliyat ko`rsatadilar hamda ijtimoiy himoya qilishda muayyan rol o`ynaydilar. Huquqning har bir sohasi ana shunday ijtimoiy-normativ

institutlar tizimidan iborat (mehnat huquqi, mehnat qonunlari). yollanma xodimlarni ijtimoiy himoya qilish tizimidagi muhim ijtimoiy-normativ institut hozirgi vaqtdagi ta'rif bitimlari, kontraktlar, jamoa shartnomalari va hokazolardir.

O'zining faoliyati bilan butun korxona jamoasini qamrab oladigan va buning uchun zarur huquqlari va imkoniyatlarga ega bo'lgan asosiy ijtimoiy himoya qilish instituti – **bu, kasaba uyushmasi tashkilotidir**. Bozor sharoitida bu tashkilotning himoya qilish rolini oshirish ayniqsa zarur. Korxona bankrot yoki yopilgan taqdirda yohud o'z ixtisosini o'zgartirgan sharoitda xodimlarni ijtimoiy himoya qilishni ta'minlash ayniqsa muhimdir. Bozor sharoitida korxona normal ishlab turganda ham kasaba uyushmalari tashkilotlarining ijtimoiy himoya qilish vazifasini keskin oshirish talab qilinadi.

Korxonada xodimlarni ijtimoiy himoya qilishning aniq omili va vositasi **jamoa shartnomasidir**. Bu shartnomaning mohiyati hozirgi vaqtda keskin ravishda o'zgarib ketdi, chunki yollanma xodimlarga ijtimoiy himoyalaniishning pishiq-puxta huquqiy bazasi zarur bo'ladi.

Korxonalarimiz va turli-tuman tashkilotlarimiz hayotiga tobora kengroq kirib borayotgan va muayyan sharoitda ijtimoiy himoya vositasi sifatida maydonga chiqishi mumkin bo'lgan boshqa muhim ijtimoiy-normativ institut **mehnat kontraktidir**. Uni to'g'ridan-to'g'ri va shak-shubhasiz ijtimoiy himoya qilish instituti deb qabul qilib bo'lmaydi, lekin korxonadagi (mehnat tashkilotidagi) kontrakt tizimi xodimlar huquqini ta'minlaydigan maxsus tizim sifatida qaraladigan, agar kontraktida ijtimoiy-iqtisodiy kafolatlar berilishi qayd etib o'tilgan bo'lsa, u aynan ijtimoiy himoya qilish instituti sifatida namoyon bo'lishi mumkin.

YUqorida sanab o'tilgan ijtimoiy institutlar ma'lum darajada ijtimoiy himoya qilish mexanizmiga kiritilgan. Mamlakatimizda ijtimoiy himoya qilish mexanizmini shakllantirish jarayoni uzluksiz davom etmoqda.

Ijtimoiy ta'minot turlari

MS: *Pensiya nima?*

Pensiya - ijtimoiy ta'minotning, keksalar va mehnatga qobiliyatsiz kishilarga moddiy yordam ko'rsatishning eng asosiy va eng ommaviy turidir. Pensiya ta'minoti barcha mamlakatlarda ijtimoiy dasturlarning muhim tarkibiy qismi sanaladi. Bugungi kunda yer yuzida yordamga muhtoj millionlab kishilarning eng zarur ehtiyojlari pensiya to'lovlari orqali qondiriladi.

Hozirda O'zbekiston Respublikasida 2,5 milliondan ortiq kishi pensiya oladi.

O'zbekistonning ma'naviy-axloqiy an'analari - mustahkam oila, ijtimoiy o'zaro yordam an'analarga muvofiq keksalar va bolalarning ehtiyojlariga nisbatan sezgirlik, diqqat-e'tibor bilan qaraladi, himoyasiz qolganlarga muruvvat ko'rsatiladi. Respublika ijtimoiy siyosati ham ma'naviy mezonlarni hisobga olishga asoslanadi. Mustaqil O'zbekistonga meros bo'lib qolgan ijtimoiy ta'minot, jumladan, pensiya ta'minoti tizimini puxta o'ylab, asta-sekin o'zgartirish yo'li eng maqbul yo'l, deb topilgan. Mazkur yo'l, bir tomondan, bozor iqtisodiyoti sharoitida qo'llasa bo'ladigan, aholi o'rgangan va adolat haqidagi ijtimoiy tasavvurga mos keladigan unsurlarni tanlab olish va saqlab qolishi, ikkinchi tomondan, xo'jalik rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan yoki bozor iqtisodiyoti sharoitiga mos kelmaydigan ilgarigi ijtimoiy tizim nuqsonlarini asta-sekin tuzatishni ko'zda tutadi. Bu esa mehnatga rag'batni so'ndiradigan tengchilik tamoyillaridan voz kechish, tadbirkorlikka, oila jamg'armalarini oqilona joylashtirish orqali daromad olishga havas uyg'otish kabilardir.

Samarali amal qiluvchi pensiya tizimini yaratish davlat ijtimoiy siyosatining eng muhim yo'nalishi hisoblanadi. Jamiyat mamlakatning iqtisodiy taraqqiyotiga o'z hissalarini qo'shgan kishilar to'g'risida g'amho'rlik qilishi darkor.

Fuqarolarning keksayganda, mehnat qobiliyatini to'la yoki qisman yo'qotganda, shuningdek, boquvchisidan mahrum bo'lganda ijtimoiy ta'minlanish huquqi O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasida (39-modda) mustahkamlab qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasining «Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti

to'g'risida»gi Qonuni qabul qilinib, unda davlat pensiyalarining yagona tizimi, ularni tayinlash, hisoblab chiqish, qayta hisoblash va to'lash tartibi belgilandi.

Qonunga muvofiq pensiyalar 3 turga bo'linadi:

- 1) qarilik pensiyasi;
- 2) nogironlik pensiyasi;
- 3) boquvchisini yo'qotganlik pensiyasi.

Qonun pensiya ta'minoti uchun ikkita asosiy talabni belgilaydi: 1) pensiya ta'minoti uchun huquq beruvchi shartlarning mavjudligi (pensiya yoshiga yetish, nogiron bo'lib qolish, boquvchisini yo'qotish); 2) keltirilgan shartlarga muvofiq talab etiladigan ish stajining mavjudligi. Ushbu talablardan birortasi bo'lmagan taqdirda pensiya ta'minoti huquqi yo'qotiladi.

Respublikaning pensiyaga oid qonun hujjatlaridagi eng muhim asosiy qoidalaridan biri shuki, pensiya olish huquqiga faqat ishlagan fuqarolar ega. Shu asosiy qoidaga binoan vafot etgan ishchi, xizmatchi, kolxozchi uchun ham pensiya tayinlanadi. Ish staji bo'lmagan fuqarolar va ularning oila a'zolari davlat pensiyalari olish huquqidan mahrumdir. Ularning ijtimoiy ta'minoti O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilaydigan tartibda amalga oshiriladi.

Respublika pensiyaga oid qonun hujjatlarida bajariladigan ishlarning xususiyati va og'irligi bilan bog'liq holda imtiyozlar berishga muayyan yondashuv ishlab chiqilgan. Ana shu asoslarda imtiyozli shartlari bo'lgan pensiyalar, odatda, yoshidan qat'i nazar shunday ishlarda muayyan staj bo'lganda yoki umum uchun belgilangan pensiya yoshi 10 yilga yoki 5 yilga kamaytirilib tayinlanadi. Mazkur imtiyozlarni olish huquqi, masalan, konchilik sanoati yetakchi kasblarida ishlovchi xodimlarga, aviasiyaning uchish yoki uchish-sinov tarkibidagi ana shunday xodimlarga, yer osti ishlarida, ayniqsa zararli va ayniqsa og'ir mehnat sharoitidagi ishlarda (kimyo, metallurgiya sanoati, metall qayta ishlanadigan qaynoq uchastkalarda), shuningdek, zararli va og'ir mehnat sharoitidagi ishlarda to'la ish kuni band bo'lgan xodimlarga - 1-sonli, 2-sonli va 3-sonli ishlab chiqarishlar, muassasalar, ishlar, kasblar, lavozimlar, ko'rsatkichlar ro'yxatlari bo'yicha imtiyozli shartlar bilan

pensiya olish huquqiga ega bo'lib, ularning ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining maxsus qarori bilan tasdiqlangan.

O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida pedagog va tibbiy xodimlar uchun, ekologik falokat mintaqasida ishlagan shaxslar uchun, bevosita qariyalar, nogironlar va mehnatga qobiliyatsiz yolg'iz fuqarolarga xizmat qiluvchi ijtimoiy ta'minot tizimi xodimlari uchun imtiyozli pensiya ta'minoti shartlari birinchi bor belgilab qo'yildi. Masalan, o'qituvchilar va boshqa maorif xodimlari uchun pensiya yoshga qarab - erkaklar - 55, ayollar - 50 yoshga yettanda va kamida 25 yillik maxsus ish stajiga ega bo'lganda; vrachlar va boshqa tibbiy xodimlarga xuddi shunday yoshga yetganda va qishloq joylarda - kamida 25 yillik va shaharlarda kamida 30 yillik maxsus ish stajiga ega bo'lganda yoshga doir pensiya - O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tasdiqlaydigan ishlar va kasblar ro'yxati bo'yicha tayinlanadi.

Qonun hujjatlarida besh nafar va undan ortiq bolani tug'ib, sakkiz yoshgacha tarbiyalagan ayollar uchun, bolalikdan nogiron bo'lganlarni xuddi shu yoshgacha tarbiyalagan onalar uchun imtiyozli pensiya ta'minoti huquqi saqlab qolingan.

Respublika qonun hujjatlarida mehnat miqdori va sifatiga qarab pensiya ta'minotining tabaqalashgan qoidasi yanada kengaytirildi. Talab qilinadigan ish staji mavjud bo'lganda yoshga doir pensiya va I hamda II guruh nogironlik pensiyasining asosiy miqdori ish haqining 55 foizini, boquvchisini yo'qotganda oilaning mehnatga qobiliyatsiz har bir a'zosi uchun esa ish haqining 30 foizini tashkil etadi. Pensiya tayinlash uchun talab qilinganidan tashqari har bir to'liq ish yili uchun yoshga doir pensiya hamda I va II guruh nogironlik pensiyasi miqdori ish haqining 1 foizi miqdorida; III guruh nogironlik pensiyasi va boquvchisini yo'qotganda oilaning mehnatga qobiliyatsiz har bir a'zosi uchun to'lanadigan pensiya miqdori ish haqining 0,5 foizi miqdorida oshiriladi. yoshga doir pensiya hamda I va II guruh nogironlik pensiyasining eng ko'p miqdori ish haqining 75 foizini, III guruh nogironlik hamda boquvchisini yo'qotganda oilaning mehnatga qobiliyatsiz har bir a'zosi uchun pensianing eng ko'p miqdori ish haqining 40 foizini tashkil etadi.

Undan tashqari, qonun I guruh II guruh yolg'iz nogironlarga, urush qatnashchilari va nogironlari hamda front orti mehnatkashlariga, o'limi harbiy majburiyatlarni bajarish bilan bog'liq harbiy xizmatchilarning ota-onalari hamda xotiniga pensiyalarga ustama qo'shib hisoblashni ko'zda tutadi. Ustama respublikada belgilangan eng kam ish haqiga qonun bilan belgilangan foiz nisbatida hisoblanadi.

Amalda bo'lgan pensiya qonun hujjatlariga binoan pensiya hisoblash uchun butun mehnat faoliyati ketma-ket istalgan besh yilidagi ish haqi asos qilib olinadi. Ish haqiga amaldagi qoidalarga binoan sug'urta badallari hisoblanadigan hamma mehnat haqi turlari kiritiladi. Pensiya hisoblash uchun asos bo'ladigan ish haqi eng kam ish haqi miqdoridan yetti baravar ko'p qilib belgilangan.

Pensiya ta'minoti tizimida mehnat stajining roli ancha oshganligi sababli, staj pensiya huquqining asosi etib olingan, pensiya miqdori ham stajga qarab belgilanadi, qator hollarda esa mehnat stajiga boshqa ba'zi bir faoliyat turlarini ham qo'shish ko'zda tutiladi. Masalan, bolali ayollarga bolalarni uch yoshgacha parvarish qilish davri, umumiy hisobda 6 yilgacha, ish stajiga qo'shiladi. Mollar haydab boqiladigan yaylovlarda cho'pon xotini (uni ishga joylash imkoni bo'lmagan joylarda) eri bilan birgalikda alohida sharoitda yashashi ham hisobga olingan. Mana shu vaqt, umumiy ish staji kamida 5 yil bo'lsa, uning mehnat stajiga ko'pi bilan 10 yil qo'shiladi.

Qonunda bozor iqtisodiyotiga o'tilayotgan, xo'jalik sub'ektlari mustaqilligi o'sib borayotgan sharoitda tabaqalangan pensiya ta'minoti tizimi rivojlantirilib, korxona va tashkilotlarga mehnat haqi to'lash uchun mo'ljallangan mablag'lar hisobidan o'z xodimlariga ular mehnat ulushi, moddiy jihatdan ta'minlangani va salomatligi hisobga olingan holda pensiyalarga qo'shimcha oylik to'lovlar joriy etish va to'lash, mana shu mehnat jamoasida xizmat ko'rsatgan xodimlar pensiyaga chiqayotgan vaqtda bir karra nafaqa to'lash, noqulay mehnat sharoitida band bo'lgan xodimlarga (agar ular pensiya ta'minoti to'g'risidagi qonunga binoan mehnat sharoitiga doir imtiyozli pensiya olish huquqidan foydalanmayotgan bo'lsa) muddatidan ilgari pensiya tayinlash va to'lash huquqi berilgan.

Nafaqalar. Mehnat ulushiga qarab tabaqalanadigan pensiyalardan farqli o'laroq, nafaqalar mohiyati boshqacha. Ular o'ta muhtoj kishilarga aynan

ko`maklashishi kerak. Bolalikdan nogironlarga, qariyalar va mehnatga qobiliyatsiz kishilarga, pensiya tayinlash uchun zarur ish stajiga ega bo`lmagan fuqarolarga nafaqalar xuddi pensiyalar singari oyma-oy to`lab boriladi.

Oylik nafaqa nogiron bolalarga 16 yoshga yetguniga qadar, uni olish huquqini beradigan tibbiy dalillari bor bo`lsa; shuningdek, ish stajiga ega bo`lmagan 16 yoshdan oshgan, tibbiy-mehnat ekspert komissiyalari tomonidan bolalikdan I va II guruh nogironi deb tan olingan shaxslarga to`lanadi. Nafaqalar tuman (shahar) ijtimoiy ta`minot bo`limlari tomonidan tayinlanadi va bolalikdan I va II guruh nogironi yoki nogiron bolalarga nafaqa tayin qilingan ota-onalari yashaydigan joy bo`yicha to`lanadi.

Tayinlangan nafaqa bolalikdan I yoki II guruh nogironiga u oladigan ish haqi, stipendiya, aliment yoki boshqa daromadlardan qat'i nazar, nogiron bolaga tayinlangan nafaqa u oladigan (unga beriladigan) boshqa nafaqalardan qat'i nazar to`lanadi. Nafaqalarni bolalikdan nogironlarga to`lash, yetkazib berish va jo`natish ishlari Ijtimoiy sug`urta fondi mablag`lari hisobidan to`lanadi.

Pensiya tayinlash uchun zarur ish staji bo`lmagan keksa va mehnatga qobiliyatsiz fuqarolarga beriladigan nafaqa - davlat ijtimoiy ta`minoti bo`yicha nafaqaning boshqa bir turi hisoblanadi.

YOshga doir nafaqa ish staji hamda ta`minlab turishi lozim bo`lgan qarindoshlari bo`lmagan shaxslarga: erkaklarga - 65 yoshdan, ayollarga - 60 yoshdan boshlab tayinlanadi. Nafaqa olish yuzasidan murojaat qilgan shaxs qarindoshlarining moddiy ahvoli nochor ekanligi aniqlangan taqdirda, moddiy yordam ko`rsatishga qurbi yetmaydigan qarindoshlari bor bo`lsa ham, unga nafaqa tayinlanishi mumkin.

Nogironlik nafaqasi nogironlik boshlangan holda, ya'ni doimiy yoki uzoq vaqt mehnat qobiliyati yo`qotilgan holda, faqat I va II guruh yolg`iz nogironlarga tayinlanadi hamda to`lanadi.

Pensiya tayinlash uchun zarur ish staji bo`lmagan shaxs vafot etgan taqdirda, uning qaramog`ida bo`lgan oila a`zolari yuqorida ko`rsatilgan Nizomga binoan nafaqa olish huquqiga ega.

YOshiga doir nafaqa, nogironlik nafaqasi va boquvchisini yo`qotganlik nafaqasi ijtimoiy ta`minot organlari tomonidan tayinlanadi. Nafaqa oluvchi O`zbekiston Respublikasi hududidan chiqib ketgan holda nafaqa to`lovi to`xtatiladi.

Ijtimoiy ta`minot turi bo`lgan nafaqalar sirasiga vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik bo`yicha, homiladorlik va tug`ish bo`yicha to`lovlar ham kiradiki, ular uzoq davom etmaydigan vaqt ichida uzrli sabab yuzasidan xodim yo`qotgan ish haqi o`rniga yordam ko`rsatish maqsadida beriladi. Bunday yordam nisbatan qisqa muddatli, ammo yo`qotilgan ish haqi miqdorlariga teng yoki yaqin summalarda nafaqa to`lashni taqozo etadi.

Qonun hujjatlarida bolalarni ta`minlashda va tarbiyalashda adresli moddiy yordam ko`rsatish, ayrim qo`shimcha harajatlarni qoplash maqsadida kater nafaqalar berish ham ko`zda tutilganki, buning uchun qonun chiqaruvchi asosiy turmush vositalari - mehnat haqi, pensiya va hokazolarni yetarli deb hisoblamagan. Mazkur nafaqalar asosiy turmush vositalariga qo`shimcha to`lanadi, ularga tenglashtirilmaydi, balki qo`shimcha xarajatlar zarurligi hisobga olinib belgilanadi. Bunday to`lovlar sirasiga bolali oilalarga oylik va bir gallik nafaqalar, bola tug`ilganligi munosabati bilan, dafn marosimi uchun beriladigan nafaqalar va boshqalar kiradi.

Aholining turli ijtimoiy-demografik guruhlar uchun tavsiya etilayotgan oziq-ovqat mahsulotlari to'plami (yiliga kg hisobida)¹

Mahsulot turi	O'rtacha aholi jon boshiga	Erkaklar (16-59 yosh)	Ayollar (16-59 yosh)	Pensionerlar	Bolalar	
					0-6 yosh	7-15 yosh
1. Non mahsulotlari	130,8	177,0	124,9	119,0	279,0	112,3
2. Kartoshka	124,2	160,0	120,0	90,0	85,0	135,0
3. Sabzavotlar	94,0	80,8	96,8	96,8	85,0	120,0
4. Meva—chevalar	19,4	14,6	12,6	10,6	34,4	44,4
5. SHakar va qandolat mahsulotlari	20,7	20,8	19,8	18,8	19,7	26,1
6. Go'sht mahsulotlari	26,6	32,2	25,0	19,8	18,7	33,5
7. Baliq mahsulotlari	11,7	12,7	10,7	12,7	8,7	12,5
8. Sut mahsulotlari	212,4	201,7	179,4	174,1	179,0	303,4
9. Tuxum (dona)	151,4	180,0	150,0	90,0	150,0	180,0
10. O'simlik yog'i va margarin	10,0	11,2	9,8	8,9	6,8	11,7

Turmush darajasining asosiy ko'rsatkichlari

Hajmiy (absolyut)	Ulush (o`rtacha)
Milliy daromad hajmi	Iste'mol fondining milliy daromaddagi ulushi
Aholining nominal daromadlari	Aholi jon boshiga to`g`ri keladigan real daromad
Ish haqi fondi	O`rtacha va eng kam ish haqi
Tadbirkorlikdan olinadigan daromadlar	Aholi jon boshiga to`g`ri keladigan tadbirkorlikdan olinadigan o`rtacha daromad
Pensiya fondlari hajmi	Pensiyaning o`rtacha va eng kam miqdorlari
Tovar aylanishi hajmi	Aholi jon boshiga to`g`ri keladigan tovar aylanishi
Bajarilgan xizmatlar hajmi	Aholi jon boshiga to`g`ri keladigan xizmatlar salmog`i
Uy-joy fondining hajmi	Bir kishiga to`g`ri keladigan uy-joy hajmi (kv.m., xona)
Iqtisodiyot tarmoqlarida ish bilan band aholining soni	Iqtisodiy faol aholi tarkibida bandlar va ishsizlar salmog`i
Aholining jamg`armalari	Jamg`armaning o`rtacha miqdori
Aholining tabiiy ko`payishi	YAshash davri

XULOSA.

Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, aholini ijtimoiy himoya qilish ma'naviyatli jamiyat mavjud bo'lishining zarur shartlaridan biri hisoblanadi.

Mazkur muammoni o'rganish insonning munosib va ijtimoiy maqbul sifatga ega bo'lgan turmush kechirishini ta'minlaydigan qonunchilik, ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-psihologik tizim ijtimoiy himoyani aniqlash imkonini beradi.

Insonni ijtimoiy himoya qilishning asosiy institutlari-davlat, kasaba uyushmalari va boshqa jamoat birlashmalaridir. Ayni vaqtda ijtimoiy himoya qilish ijtimoiy kafolatlarga asoslanadi. Bu kafolatlar qonunlarda qayt etilgan.

Bizning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'limiz respublikaning o'ziga xos turmush tarzini, shart-sharoitlari va xususiyatlarini, xalq ananalari va urf-odatlarini har tomonlama hisobga olishga asoslangan ijtimoiy sohaning roli, mohiyati va o'tish davrida O'zbekistonda ijtimoiy sohani rivojlantirishi tahlili, sohani tarmoqlariga xos bir necha xususiyatlari berilgan.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish birinchi navbatda hayotimizda, iqtisodiyotimizda barqarorlikka erishishga chambarchas bog'langan. SHuning uchun ham iqtisodiyotimizning moliyaviy ahvolini barqarorlashtirish iqtisodiy islohotlarimizni amalga oshirishning muhim shartidir. Iqtisodiyot barqaror ishlagandagina bozor munosabatlariga muvoffaqiyatli o'tish mumkin.

Bozor iqtisodiyotini barpo etish shunchaki bir maqsad emas. Barcha iqtisodiy, demokratik, siyosiy islohotlarning pirovard maqsadlari bu eng avvalo inson uchun munosib turmush va faoliyat sharoitlarini yaratishdir. SHunday qilib biz komil ishonch bilan ayta olamizki mustaqillik yillari mobaynida biz yangi jamiyat asoslarini yaratishga o'zgarishlar muqararligining negizini ta'minlashga muvaffaq bo'ldik. Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiyotda bir necha kamchiliklar paydo bo'ladi. Mana shu kamchiliklar va iqtisodiyotdagi salbiy jarayonlarni yo'qotish uchun davlat iqtisodiyotga aralashadi.

Rivojlangan bozor iqtisodiyoti mamlakatlarida ijtimoiy sohalarda davlatning roli har xil.

Davlatning ko'p sonli funktsiyalari ichidan eng asosiylaridan biri-davlatning ijtimoiy siyosat funktsiyasidir. Davlatning ijtimoiy siyosati deganda, biz aholining ijtimoiy himoya qilish tizimini bajarish uchun aholini barqaror va Yuqori turmush darajasini yaratish uchun davlat tomonidan olib boriladigan chora-tadbirlarning yig'indisini tushunamiz. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, davlatning ijtimoiy siyosati har xil davrlarda o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan va shu siyosatning natijalari ham har xil bo'lgan.

Ijtimoiy soha xizmatlarining asosiy ishlab chiqaruvchisi va asosiy iste'molchisi bo'lib davlat hisoblangan. Mulkning bir qismiga kasaba uyushmalari, kolxozlar va boshqa ijtimoiy tashkilotlar egalik qilishgan. Xususiy mulkchilik yo'q bo'lgan desak ham bo'laveradi. Davlatning boshqa tashkilotlaridagi roli ijtimoiy sohada resurslarning taqsimlanishi juda kam bo'lgan. Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida ijtimoiy sohada raqobat paydo bo'ladi va mulkchilikning turli shakllari tashkil etiladi.

Respublikada aholini ijtimoiy himoyalash asosan uch yo'nalishda amalga oshiriladi.

Birinchisi, narxlarining erkinlashtirilishi va ularning qadrsizlanishi darajasi ortib borishi munosabati bilan daromadlarning eng kam va o'rtacha darajasi muntazam oshib borildi. Bu soha 1993 yil yanvarda joriy etilgan yangi yagona tarif stavkasi barcha xodimlarning mehnat haqi miqdorini tarif koeffitsientlari orqali eng kam ish haqi vositasi bilan bevosita o'zaro bog'lash imkonini berdi.

Ikkinchisi, respublikani ichki iste'mol bozorini himoya qilish va aholining oziq-ovqat mahsulotlari iste'molining muayyan darajasini saqlab turish.

Uchinchidan, aholining kam ta'minlangan tabaqalarini ijtimoiy jihatdan qo'llab quvvatlash chora-tadbirlari ko'rildi. 1994 yilda aholini ijtimoiy himoya qilishning tenglashtirish tizimidan aniq maqsadli va aholining muxtoj tabaqalarini qamrab oladigan tizimga o'tildi, ya'ni «mahalla» jamiyati orqali bolalar va kam daromadli oilalarga moddiy yordam ko'rsatiladigan bo'ldi.

Respublikada faol ijtimoiy dasturlarni, xizmat ko'rsatish va servis sohasida tadbirkorlikni rivojlantirish – jahon inqirozi sharoitida iqtisodiyotni barqarorlashtirish omili sifatida belgilangan.

O'zbekiston sharoitda bozor iqtisodiyotini shakllanishi mayda va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, uning uchun barcha imkoniyatlarni yaratish va shu asosda aholining daromadlarini ko'paytirish muhim vazifalardan biri etib ta'kidlandi. YA'ni aholi bozor iqtisodiyoti qonunlaridan samarali foydalangan holda turmush tarzini tubdan yaxshilash uchun imkon tug'ilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O`lmasov A. Vaxobov A. Iktisodiyot nazariyasi. Oliy o`quv yurtlari uchun darslik. Toshkent 2006 yil
2. O`zbekiston Respublikasining Mehnat Kodeksi. Toshkent, «SHarq», 1999. - 255b.
3. O`zbekiston Respublikasining «Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida»gi qonuniga sharhlar, (O`zR Mehnat vaziri SH.Ibragimov umumiy tahriri ostida; sharh mualliflari: A.Akbarov, A.To`raev). Toshkent, «SHarq», 2000. - 384 b.
4. Abdurahmonov Q.X., Mamarasulov F.U. Mehnat iqtisodi. Toshkent, TDIU, 1996. - 230 b.
5. Abdurahmonov Q.X., Murtazaev B.CH. Mehnat bozori. (O`quv qo'llanma.) - Toshkent, TDIU. 1999. - 100 b.